

Л Е Т О П И С

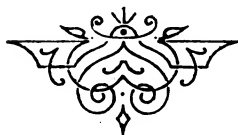
МАТИЦЕ СРПСКЕ

КЊИГА 223-228.

СВЕСКА I—VI. ЗА ГОДИНУ 1904.

У НОВОМ САДУ
ИЗДАЊЕ МАТИЦЕ СРПСКЕ

1904.

Писмо Л. И. Тургенева

МИТРОПОЛИТУ СТЕВАНУ СТРАТИМИРОВИЋУ

И ОДГОВОР МИТРОПОЛИТОВ С ПРИЛОГОМ ЊЕГОВЕ РАСПРАВИЦЕ

О ВЛАСИМА.

- Припошљено

ЈОВАН РАДОНИЋ

У радњи својој „Припошљени историји словенског препорођаја крајем прошлога и почетком овога века“ (Нови Сад 1900.) расправљао сам на стр. 43—52. о везама руске интелигенције са карловачким кругом почетком прошлога века. При том послу служио сам се нарочито Јагићевим зборником „Новыя писма Добровскаго, Копитара и другихъ югозападныхъ Славянъ.“ (СПетербургъ 1897.), а једно писмо за расветљење овога питања приложио сам и сам на стр. 85—86. Добротом поштованог пријатеља преч. г. Димитрија Руварца, протојереја, коме нека је за то срдачна хвала, добих једно писмо Александра Тургенева митрополиту Стратимировићу, писано у Москви 25. септембра 1805. и одговор митрополита на то писмо од 1. маја 1806. са прилогом митрополитове расправе о Власима.

Ова два писма, која овде публикујем као допуну својој радњи, бацају још више светлости на научну спрему Стратимировића, а из њих се даље види и то какав

углед уживаше он код младих Руса: Кајсарова и Тургењева. Ова писма од важности су и за почетке словенске науке, која у то време у Русији беше јоште у повоју, док је у Чешкој пошла већ била одређеним путем, на коју је упутише темељити радови Добнера и Добровскога.

Ну сем ових писама од великог је интереса и Стратимировићева расправа о Власима. Митрополит Стратимировић много је студирао и веома ревносно пратио научну литературу о најстаријој историји и писмености словенској, а сем тога доспеваше он да чита и повесне радње, које се дотичу и осталих европских народа. Али он који је крај свих својих великих званичних дужности доспевао да много чита и размишља, тешко се одлучивао да пише, иако је сваком приликом јавно волео да истиче своју ученост и начитаност. Заслуга је младога Тургењева што је митрополит Стратимировић написао расправцу о Власима. У то време наима отпочиње у Русији живље интересовање за прошлост словенску и за проучавање извора за словенску повест, те је московски универзитет чији члан беше Тургењев, расписао био награду, за решавање питања: ко су Власи, који се спомињу у првобитном руском летопису (такозваној Несторовој хроници) и каква су порекла ти Власи.¹⁾ Млади Тургењев са особитом жудњом лаћа се решавања тога тешкога проблема. Ну како не осећаше довољно спреме обраћа се Стратимировићу, са којим се 1804. лично упознао. Тадашњем двадесетогодишњем Тургењеву импоновао је много Страти-

¹⁾ Награду руск. акад. о истом питању однео је кашње син Шлецеров, који је тврдио да се под Власима код Нестора имају разумети Бугари, док је Шлецер под Власима разумевао Италијане, а Круг Французе (R. Rösler, *Römänische Studien*, Leipzig 1871. 80). 1814. 20. фебр. пише Копитар земљаку Жупану: Acad. Russica dederat Preisfrage qui sint Volochi Nestoris? et coronavit juvenem filium Schlözeri. qui pro Bulgaris declaravit: falso falsissime (Новыя писъма, 261). О таком решењу питања писао је Копитар са негодовањем и Добровском 19. и 24. јан. 1814. (Писъма Добровскога и Копитара, СПбербургъ 1885. 367. 369). Добровски је о том питању много правилније судио поч. 1809. тврдећи да се под Власима код Нестора имају разумети Гали, коју је претпоставку Копитар назвао eine herrliche Entdeckung, надовезујући на то даља своја домишљања (ib. 24. 53.)

мировић својом начитаношћу, а нарочито тиме, што је учени гетингеншки професор Август Лудвиг Шлецер посветио митрополиту 1802. своје знаменито издање такозване Несторове хронике.

Митрополиту Стратимировићу ласкало је што се Тургењев на њ обраћа у тако важном питању, те желећи да се његова ученост разнесе по Русији, прилегао је на посао, и написао читаву расправу о пореклу Румуна. Прикупљање градива за румунско питање и израда теме биће по свој прилици узрок, што Стратимировић на писмо Тургењева одговара тек после по године.

Пре него што бисмо прешли на излагање и оцену митрополитове расправе о пореклу Влаха, држимо да не ће бити на одмет, ако читаоце упознамо са главним цртама у развоју питања о пореклу Влаха. Тиме ће и митрополитова расправа добити одређено место у дугом низу расправа и дела о пореклу Влаха, а сем тога лакше ће нам бити одредити колико је у њој оригиналнога и да ли је поуздан митрополитов метод, којим се служи при решавању овога занимљивог проблема.

Питање о пореклу Влаха или Румуна занимало је још у прошлим вековима историке и етнографе, ну нарочито разгорело се оно у седамдесетим годинама прошлога века, од како је даровити градачки професор Роберт Реслер у споменутом делу поново поставио тврдњу, да данашњи Румуни нису аутохтони у данашњем Ердеју (старој Дацији) и Влашкој, но да је њихова колевка Балкан. Како је решавање овога научнога проблема довођено било у тесну везу са племенским тежњама Мађара, Румуна и Саса у Ердеју, то је ово питање великом већином стављено било на ненаучну основу, те је та околност отежавала дефинитивно његово решавање. Поред недовољне грађе и непотпуно тачног утврђеног метода са којим се такви послови раде придошао је дакле патриотизам од стране мађарских и румунских научника, због чега је и требало више од сто година да се приближимо његову коначном решењу. Ну везивање овога питања за националне аспирације споменутих племена имало је ту добру страну, што је оно својом непосредношћу са животом привукло и пажњу страних, нарочито немачких, научника, који имају велике

заслуге при решавању овога питања. Питање о пореклу Румуна излази услед тога из ускога оквира, те постаје опће. Та научна контроверза својом занимљивошћу и страсношћу може се comodно поредити са контроверзом о одношају модерних Грка према старим Јелинима, коју је отворио 1829. г. генијални Тиролац Јаков Филип Фалмерајер у предговору прве свеске свoga дела „Geschichte der Halbinsel Morea während des Mittelalters“. Фалмерајерова тврдња да у жилама модерних Грка не тече ни једна чиста кап старе јелинске крви, него да су они потомци Словена и илирских Арбанаса, пала је као бомба у оно романтичко доба, када су европски духови, занесени студијом прошлих времена, са заносом гледали и потпомагали покушаје модерних Грка да се ослободе.

Први немачки научници (Курцијус, Цинкајзен, Хоф и др.) а тако исто и словенски (Копитар, Шафарик и Миклошић) позабавише се детаљно Фалмерајеровом тезом, а не заосташе богме ни Грци (Папаригопулос), који (Грци) пошто пото напрегнуше снаге да оборе тврдњу Фалмерајера. И то питање као и питање о пореклу Румуна стајало је у тесној вези са животним интересима модерних Грка, а што се страни научници на Западу њиме толико позабавили стоји у вези са развојем класичне филологије као и са јаким интересом западњака за стари антички свет.

Оба питања играју улогу и у историји словенске филологије, а питање о пореклу Влаха занимало је и неке наше књижевне раднике, као митрополита Стратимировића и Саву Текелију.

Већ се *Халкондил*, византијски писац XV. века интересовао за језик румунски, те вели за њ да је сличан талијанском, али да је тако искварен, да га Талијани врло тешко могу разумети. Откуда су Румуни дошли на леву обалу Дунава није ни од кога могао да дозна. *Халкондил* зна даље и за Влахе на Пиндосу, истичући, да се они по језику не разликују од оних на Дунаву (*Laonici Chalc. De rebus Turcicis. Edit. Bonn. lib. II. 77/8. lib. VI. 319.*)

Знаменити историчар *Иван Луцић* учинио је и у овом питању велик корак у напред. Познавајући добро историју освојења старе Дације од стране цара Трајана поч. II. века после Христа и напуштање Дације у III. веку од

стране цара Аврелијана, којом приликом римске колонисте пресељене беху на десну обалу Дунава у области Мезије, долази Луцић до закључка, да данашњи Румуни не ће бити да су постали на левој обали Дунава, да нису резултат мешавине старих Дачана са римским колонистама, него да су они доцније, помешани са Бугарима, прешли на леву обалу Дунава. Заслуга је даље Луцићева што је он први по казивању братра Фрање Соимировића приопћио списак румунских речи, поредивши их са латинским (Joannis Lucii, De regno Dalmatiae et Croatiae libri sex. Amstelaedami 1666. 284—286).

После Луцића на више од сто година није додиривано питање о пореклу румунскога народа.

Године 1770. штампано је у Млечима *Теодор Кавалиотис*, протопоп у Мосхопољу јужно од Охрида, грчки буквар са речником македонско-влашкога и арбанскога језика, истумачивши га грчким језиком. Овим речником свраћена је пажња ученога западнога света на дотле непознати македонско-влашки и арбанашки језик. Студенат халскога универзитета Константин Хади-Чехани из Мосхопоља свратио је био пажњу ученога професора у Хали *Јована Тунмана* на тај речник, пруживши му поред тога доста грађе за статистику и етнографске прилике влашкога и арбанскога језика. Тако је дакле Тунман, проучивши њему приступачне византијске изворе, у делу „*Untersuchungen über die Geschichte und Sprache der östlichen europäischen Völker*“ (Leipzig 1774) први заинтересовао западни научни свет за порекло румунскога народа. Тунман разликује две групе влашкога народа. По њему су и македонски Румуни, а тако исто и они на левој обали Дунава (у данашњој Влашкој и Ердељу) потомци романизованих трачких племена. Узевши на ум ону причу код византијских писаца Теофилакта Симокате (из VII. века) и Теофана (из IX. века) где су забележене латинске речи *Гбарва* *фраџре* тврди Тунман, да су то први трагови влашкога идијома у Трацији. Неколико векова не спомињу се у византијским изворима ови македонски Власи, али се у XI. веку спомињу они на Балкану, Родопи и Пиндосу. Будући да се ови Власи спомињу једино у планинама, служи то Тунману као јаки доказ да се они још у врло давним временима налазили онде. Што се тиче

Румуна у Ердељу и Влашкој, држи Тунман да је њихова колевка у старој Дацији, одакле се постепено ширили као потомци романизованих Дачана. И ако се у главним изворима за то питање код Флавија Вописка и Еутропија каже, да је римски цар Аврелијан испред опасности Гота преселио војску и римске колонисте из Трајанове Дације на десну обалу Дунава, у нову провинцију Дацију Меди-теранеу, држи Тунман да се ово не може дословце узети. Велик део римских колониста остао је по њему у Трајановој Дацији, те пружио квасац за даље романизовање Гета и Дачана, одакле се развише данашњи Власи у Ердељу и Румунији. Тунман је, као што се види, из оно мало лингвистичке, етнографске а нешто богатије историјске грађе, изводио за сваку групу Румуна посебан развој и посебно место постања.

Нешто кашње 1778. тврдио је Маџар Јосиф Бенке у делу *Transsilvania*, да постанак Румуна ваља тражити у Мезији и Бугарској, одакле се током времена раширили по Подолији, Русији и Ердељу. (Цитат из дела Хун-фалвијева *Ethnographie von Ungarn Budapest 1877*. Стр. 335. 439.)

Бенкејева претпоставка, која у многим подсећа на ону у Луцића, остала је скоро неопажена, и то по свој прилици стога, што је постала не толико на основу марљива изучавања грађе, колико се руководила националним обзирима.

Много више пажње заслужује капитално дело *Франџе Јосифа Сулцера* „*Geschichte des transalpinischen Daciens das ist: der Walachey, Moldau und Bessarabiens, im Zusammenhange des übrigen Daciens als ein Versuch einer allgemeinen dacischen Geschichte*“ (Wien 1781/2). Сулцер је многе године проживео у Ердељу као аудитор, те је добро познавао језик и обичаје Румуна. Узевши на ум историјске изворе који говоре о пресељењу римских колониста из старе Дације на десну обалу Дунава и обративши пажњу на велику сличност између македонско-влашкога и дако-румунскога језика држи Сулцер да су оба слична дијалекта могла постати само на једноме месту. Како се пак у изворима све до XIII. века не спомињу Румуни у Дацији, како даље Румуни припадају православној цркви

и како се у дакорумунском језику опажа силан утицај словенскога језика, држи Сулцер, да се румунски језик могао образовати једино на Балкану, где су Словени дошли у додир са народима који су говорили латински, што се за Ердељ никако не може тврдити. Са Балкана кренули се Румуни негде почетком XIII. века према Северу, насељивши постепено крајеве у којима данас живе. Тим фактом тумачи Сулцер политички и културни инфериорни положај Румуна према Мађарима и Сасима у Ердељу, који се по њему, онде населили раније. Поред Тунмана оборно се ту Сулцер против *Клајна* и *Шинкоја*, који издадоше у Бечу 1780. „Elementa linguae Daco-Romanae sive Valachicae“, у коме се између осталог доказује, да су Румуни све до Флорентинске уније (1439.) говорили латинским језиком и писали латиницом. Од тога доба, под утицајем охридске архиепископије држе они да датира употреба ћириловског писма и превлађивање словенскога у румунскоме. У том правцу писана је и књижица студента *Борфа Константина Розе* „Untersuchungen über die Romanier oder sogenannten Wlachen welche jenseits der Donau wohnen“ (Pesth 1808), у којој се између осталог читав перијод другог бугарскога царства све до 1393. износи као искључиво румунска својина.

Теорију Сулцера прихватио је 1794. *Јован Христијан Енгел* у делу „Comentatio de expeditionibus Trajani ad Danubium et origine Valachorum“ само ју је, како ми се чини, под утицајем Луцића, модификовао. И Енгел ставља колевку Румуна у Аврелијанову Мезију т. ј. у данашњу Бугарску, само држи да се Румуни кренули према Северу у стару Дацију у IX. веку, према чему би они били старији дошљаци у Ердељу од Мађара и Саса.

Питање о пореклу Влаха занимало је и засниваче словенске филологије: Добровскога и Копитара. Копитар је о румунском језику писао 1829, у 40 књ. Wiener Jahrbücher der Literatur, а кашње га је нарочито занимало питање румунске ортографије (Види о томе његов чланак у Wiener Jahrbücher der Literatur, књ. 46. превео га Јован Хацић у Сербским Гласницима за г. 1830. књ. 21—23.) Што се тиче Добровскога, споменућемо да је и он у главном пристајао уз теорију Сулцера. 1814. г.

пише он Копитару: „Was im Wlachischen nicht romanisch ist, ist wohl griechisch, slavisch, auch ugrisch, türkisch, und was nicht eines von diesen ist, mag wohl bulgarisch seyn. Vom Himus zogen die Wlachen in die Bulgarey, wo sie sich vermehrten, von da erst über die Donau u. s. W.“ (Письма Добровскаго и Копитара, 371/2).

Природно је да је теорија Сулцерова, који је врло близу био да Румуне прогласи за словенско племе (II. 428—430), наишла на снажан отпор румунских патријота. Од тога доба управо отпочињу код Румуна пуристичке тежње, да се из књижевнога језика елиминирају многобројни словенски елементи и да се они замене латинским речима или изразима из других романских језика. Тенденција ова опажа се већ сасма јасно у влашкој граматичи. *Раду Темпеа*, штампаној у Сибињу 1797. (Сербскиџ Лѣтописъ књ. 21. Стр. 31/2). Ове пуристичке тежње потпомагане су романтичким приказима румунске прошлости, чији главни представник беше *Петру Мајор* са својим делом, штампаним у Будиму 1812. г. „Istoria pentru inceputul Rominilor din Dacia“ (Повест о постанку Румуна у Дацији). Тако је дакле румунски књижевни језик пре сто година пошао својим путем, и данас се он, избацивањем словенских елемената и увођењем романских, толико удалио од онога којим народ говори, да га овај с великом муком може разумети.

Научна контроверза о пореклу румунскога народа као и румунске претеране националне тежње изазвале су *Саву Текелију* да се обори свом снагом на румунске патријоте. 1823. штампao је он у Хали књигу „Erweis, dass die Walachen nicht römischer Abkunft sind, und es nicht aus ihrer italienisch-slavischen Sprache folgt von k. Rath v. ***.¹⁾

¹⁾ Ова књига издана је поново у Будиму 1827. са упоредним румунским текстом. На књижници Erweis etc. не стоји име писца, а не спомиње се оно ни у краткој рецензији у првој частици Лѣтописа за г. 1825. стр. 170/1. ни у споменутом чланку у Wiener Jahrbücher der Literatur (Серб. Лѣтописъ књ. 21. Стр. 30). Високопреч. г. арх. И. Руварац напомиње ми приватно да је ту књигу писао Сава Текелија, позивајући се на Содржаніе Сербске Лѣтописи отъ год. 1825—1828. у 15. књ. Сербске Лѣтописи за г. 1828. Стр. 146. као и на Шафарика Gesch. der serb. Lit. II. Abth. Стр. 323. Да је Сава Текелија збиља писац трактата о Румунима види се отуда, што се на стр. 54.

За расправу Саве Текелије може се рећи да је потпуно промашила циљ. Огорчен на румунске патријоте, тврди Текелија да Румуни не само да нису директни потомци старих Римљана, него да немају ничега заједничкога са романским племенима. По њему су Румуни словенско племе, које је на заповест римскога цара Каракале 212. примило име римско. „Durch Befehl also ist der Name aufgedrungen, und nicht durch Blut erworbt, folglich in den Namen Roman finden wir den Befehl des römischen Kaisers, und nicht die Wurzel, oder Abkunft des Walachen aus dem römischen geblüte“ (Стр. 70.) Да је Текелија дошао на тако чудну идеју да романско племе Румуне прогласи за Словене разлог беше то, што је знао да се у Хрватској, Далмацији и Босни Власима називају Срби православне вере. Ну у средњем веку становали су у планинама тих крајева романски пастири, потомци подунавских Романа из горње Мезије и Дарданије, који се под именом Власи често спомињу у старим српским листинама. Током времена славизирали се потпуно ови Власи, услед чега је име Влах изгубило своје првобитно етнографско значење, те је почело да означава пастира, сељака па чак и православнога. Не знајући ни у главним потезима етнографски процес развића на Балкану, могао је Текелија тврдити, да име Влах никада није означавало какву особиту народност, него номада, пастира, и то највише словенскога, а никако римскога, јер Римљани никада не беху номади (р. 38). Дошавши до овога закључка тврди Текелија даље „dass alle Völker, denen der Name Wlah gegeben worden und zum Theil gegeben wird, alle slawische Stämme sind“ (р. 56.) По Текелији су даље Римљани натурали словенским Власима свој језик, те је на тај начин постала „славо-италијанска“ мешавина, данашњи румунски језик. Текелија расправља и о македонским Румунима или Цинцарима, који писац трактата позива на закон цара Јустинијана и цара Душана, за које вели да се налазе у једном старом ћириловском рукопису, који је његова својина. Поредимо ли припоњене почетке из Јустинијанова и Душанова Законика у трактату о Румунима са Текелијиним рукописом Душанова Законика, који је сада својина библиотеке Матичине, видимо да је то тај рукопис, само је писац трактата или боље Текелија, припоњујући поглавља из рукописа, српску рецензију дотерао према руском изговору.

су по њему грчкога порекла, само се током времена њихов грчки језик помешао са латинским елементима, услед чега је постала „грчко-италијанска“ мешавина.

То би дакле у главном била садржина Текелијине расправе, која се поред тога одликује јоште и куријозним етимолошким конјектурама. Тако напр. изводи Текелија Скићане од српскога скитати се; Келте од немачке речи Zelt; Влахе од влачити, повлачити се. По њему су даље стари Трачани и Сармати, који припадају иранској језичној групи, чиста словенска племена.¹⁾

Између старијих мишљења споменућемо јоште Шафариково. *Шафарик* се, како изгледа, у главном слагао са Тунманом, а поглавито се био околио на Енгла, за чије мишљење вели да је historisch unbegründet. По њему су „beide Walachenstämme, die diesseits und jenseits der Donau gleicher Abkunft, zu gleicher Zeit durch Vermischung von Thraken, Geten und Römern entstanden; von VII—X. Jahrh. hielten sie sich auf den Gebirgen Dakiens, Makedoniens, Thessaliens, Albaniens u. s. w. auf, erst als die Zeiten wieder friedlicher wurden, breiteten sie sich über die benachbarten Ebenen aus“ (Slavische Alterthümer, Deutsch von Mosig von Achrenfeld Leipzig 1844. II. 205. n. 1.) *Шафарик* не говори дакле одређено о месту постанка румунскога народа. Не узевши на ум велику сличност између јужног (македонског) и северног румунскога дијалекта, држи он, да су се оба развила у исто време на разним местима. *Миклошић* у расправи „Die slavischen Elemente im Rumunischen“ (Denkschriften der k. Akad. der Wiss. XII. Wien 1862.) није тако олако прешао преко велике сличности у оба румунска дијалекта, закључујући да су оба могла постати на истоме месту. И *Миклошић* узима да се процес образовања румунскога језика отпочео и у Трајановој Дацији и Мезији, где је тај процес у трећем веку још

¹⁾ Први је Мартин Кромер прогласио Сармате за Словене. а за њим се ниже читав ред писаца све до у XIX. в. који прихватају ову теорију. Заслуга је К. Миленхофа што је 1866. у расправи Über die Herkunft und die Sprache der pontischen Skythen und Sarmaten доказао да су Ските са Сарматима иранскога порекла (Види L. Niederle Slovanské Starožitnosti I. 2. 512—517. Praha 1904.)

боље потпомогнут пресељавањем римских провинцијала из Дације у Мезију. Ну узевши на ум данашња северна седишта Румуна, држи Миклошић, да се један део романизованих Дачана и Гета или Румуна услед притиска Словена већ крајем V. века кренуо према Северу, док је други део ударио према Југу „denn die gleiche Sprache hindert uns anzunehmen, dass die macedonischen Rumunen anders wo entstanden seien als die dacischen“.

У колико је Миклошић у овој расправи доста неодлучан када је говор о пореклу румунскога народа, у толико темељити *В. Томашек* крај све сличности између дакорумунскога и маћедорумунскога одлучно тврди, да се ова сродна дијалекта развила независно један од другог на разним местима: дакорумунски у Ердељу (Дацији), услед мешавине римских провинцијала са дачким говором, и маћедорумунски, који је потомак романизованог трачког племена Беса. Ови Беси романизовани беху већ током IV. века, те их Бугари из њихових старих седишта потиснуше према Пиндосу, где се јављају под именом Влаха или Цинцара. Велику сличност између ова два румунска дијалекта, која упућује на заједничко место и време њихова постања те се противи његовој теорији, тумачи *Томашек* овако: Auf gleiche Grundlagen des nationalen Lebens einwirkend, musste die Romanisirung selbst auf räumlich abgesonderten Gebieten unter ähnlichen Umständen Aehnliches in Sprache und Volksleben hervorbringen, im trajanischen Dacien sowohl, wie im thrakischen Centralland (Über Brumalia und Rosalia, nebst Bemerkungen über den besischen Volksstamm. Wien 1869. Цитат из дела Jos. L. Pič, Über die Abstammung der Rumänen. Leipzig 1880. p. 11/2.) Крај најбоље воље тешко је претпоставити на разним крајевима толико сличне или боље идентичне услове за образовање истог језика и народа, како то *Томашек* замисља. Стога је његову теорију набрзо нанео градачки професор *Роберт Реслер*.

Даровити Реслер односно беше своје студије о Румунима г. 1860. написавши студију о Анониму краља Беле, а за тим 1864. г. расправу о турским елементима у румунском језику. Расправама овим придружише се на брзо радње о Гетима, Дачанима и т. д. При-

купивши све те студије у једну целину и додавши им неколико нових, издао је Реслер у Лајпцигу 1871. знаменито дело *Römānische Studien, Untersuchungen zur älteren Geschichte Römāniens*. Необична начитаност у изворима, темељита лингвистична спрема, врло примамљив начин приказивања и страсност у полемици прибавили су овом делу једно од највиднијих места у читавој огромној научној литератури о пореклу Румуна. Реслер је овим особинама свом снагом поново изазвао жестоку контроверзу о пореклу Румуна. Иако основна идеја његове теорије није сасма нова, јер је у главном видимо заступљену код Луцића и Сулцера, његова је заслуга што је он то питање као нико пре њега научно осветлио. Својим много пута субјективним схватањем појединости изазвао је он противнике да се боље удубе у ствар, те је тако и својим грешкама помицао ово питање у напред његову дефинитивном решењу.

По нас је од интереса трећи одељак његове књиге „*Die Wohnsitze der Römānen im Mittelalter*“. Приступајући послу трага Реслер по изворима, не би ли нашао каквих поузданих података о Романима у Дацији током средњег века. Крај свега трагања не налази им он трага све до почетка XIII. века, што га наводи на то да прихвати дословце казивање извора, који једногласно пишу, да је цар Аврелијан 271. г. услед опасности Гота преселио из Дације на десну обалу Дунава римске провинцијале и римску војску.¹⁾ Не нашавши у првим вековима средњег века Романе северно од Дунава, обраћа Реслер пажњу на Румуне Балканскога Полуострва, прикупљајући марљиво о њима вести код византијских историка. Најстарији

¹⁾ Извори који о том говоре ово су: Flavius Vopiscus у *Vita Aureliani* поч. IV. века, Eutropius из IV. века у делу *Breviarium historiae Romanae*, Sextus Rufus опет из IV. века у својој краткој римској историји, Jordanes писац VI. века у својој краткој светској повести *De summa temporum vel origine actibusque gentis Romanorum seu de regnorum et temporum successione*. Грчки хроничар VI. века Малала у делу *Χρονική*, Георгије Синцелос поч. IX. века у делу *Ἐκλογὴ χρονική* и Свидас из пол. X. века у својему речнику под *Ἀρχαί*. Реслер се на стр. 80. задржава на Власима код првобитног руског летописца, држећи их са разлагом не за Румуне него Франке каролиншке државе.

траг о језику балканских Романа налази Реслер код Теофилакта Симокате, виз. писца VII. века (ῥετόρνα) и Теофана из IX. века (τόρνα, τόρνα φράτρε). Најстарији спомен о Власима налази се код Кедрина под г. 976. а доцније се вести о Власима множе, док напokon пред крај XII. века Власи не дођоше до толике снаге, да играју одлучну улогу у стварању другог бугарског царства. У то доба борбе са Грцима, отпочињу, по мишљењу Реслера, Власи прелазити на северну обалу Дунава, чиме се уједно тумачи та околност да се они тек на поч. XIII. века спомињу у земљама северно од Дунава. Резултате, до којих је дошао на основу изучавања историјских извора, поткрепљује Реслер језичним моментима, а нарочито топографском номенклатуром старе Дације (данашњег Ердеља). Ако су Румуни аутохтони у земљама северно од Дунава, пита Реслер, зар онда да у њихову језику не оставе никаква трага они страни народи, који су над Дацијом господовали више стотина година, као што се напр. опажа јаки утицај германског у талијанском, шпанском и француском језику? Иако су Дацијом владали Готи у румунском језику нема германских елемената, сем малог броја, који су модерног порекла (р. 123). Исто тако нема трагова печенешког и куманског језика, који народи такођер дуго времена становаху у Дацији. Мали је даље утицај мађарског језика, па и то мало елемената је познијег порекла. Опажа се напротив јаки утицај старо-словенског језика, а никако рутенског, што упућује на то, да порекло румунског језика ваља тражити на Југу. Да порекло румунског ваља тражити јужно од Дунава сведочи множина грчких и арбанских речи, наставака и облика. Све то сведочи да су данашњи Румуни дуго времена били у тесном додиру са јужним Словенима, Грцима и Арбанасима, што није могло бити на Северу Дунава, него једино на Југу, на Балканском Полуострву. Особито важан доказ за своју хипотезу види Реслер и у топографској номенклатури данашњег Ердеља и једног дела Баната — пекаданије старе Дације а сем тога Влашке и Молдавске. На читавоме том простору нема, по тврђењу Реслера, ни једне вароши, која би сачувала своје првобитно романско име. Могло би се, напомиње Реслер, тврдити да је мађарска колонизација

Ердеља у XI. и саска у XII. веку хотимично старе романске називе замењивала својим, али од куда онда да нова колонизација уклања баш само романску номенклатуру а оставља словенску (рутенску) која је у тим крајевима прилично заступљена? Сви ти моменти упућују Реслера да најжешће заступа јужно порекло румунскога језика и да се свом снагом обори на Томашкову теорију о засебном развиту дако-румунскога на Северу и македо-румунскога на Југу Дунава. Томашкову хипотезу да је македорумунски потомак романизованих трачких Беса побија Реслер тиме, што се на основу грчких натписа у Бекову зборнику може пре говорити о грецизирању Трације а не романизирању.

Теорија Реслерова о пореклу Румуна у старој Мезији и о њихову кашњему насељавању Влашке и Ердеља, изазвала је сензацију у научним круговима. Његово вешто и методско груписање аргумената за своју тезу, беше му придобило одобравање велике већине немачких научника. Но најзнатнији као Ранке, Киперт и Момзен остадоше при староме мишљењу. Момзен се нарочито не слаже са Реслеровом тврдњом, да су Дацију Римљани слабо колонизирали. По његову мишљењу Дација је слабо била насељена баш самим Дачанима, због чега је романизирање Дачана и напредовало брзо (*Julius Jung, Römer und Romanen in den Donauländern. Innsbruck 1877. стр. 239. п. 2*). Велика је штета што се Момзен, колико је нама познато, једино у предавањима детаљније забавио овим питањем, док у својој римској историји опрезно прелази преко њега (*Römische Geschichte V. Zweite Aufl. Berlin 1885. стр. 226.*)

Не треба ни споменути да се Реслерова теза веома свидела Мађарима и Сасима, јер се њоме Румунима извлачило испод ногу историјско право на Ердељ. Иако је Реслер у четвртом одељку своје књиге *„Die Anfänge der Ungarn und der Anonyme Notar“* одрекао сваку вредност омиљеном извору мађарских патријота, ипак су мађарске патријоте прегореле то, добивши теоријом Реслера поуздану основу против румунских политичких аспирација. Не можемо се на овом месту детаљније упуштати у набрајање мађарских публикација, које великом већином имају више политичку тенденцију него научну истину

пред очима. Споменућемо само чланак проф. Швижера *Walachen* у делу му „*Geschichte des Temeser Banats*“ Pest, 1872. Стр. 435. 444 и велико дело Павла Хунфалвија „*Ethnographie von Ungarn*“ Budapest 1877. где се у одељку *Die Rumänen* (стр. 334—361) детаљно претреса и румунска и страна литература о пореклу Влаха, те се усваја мишљење Реслерово. Хунфалви не може а да Реслерову теорију не експлоатише за политичке сврхе. Он изводи да су Мађари, освојивши Ердељ, затекли онде словенско становништво, које су после Власи апсорбирали. Исти процес текао је и у Мармарошу, где се такођер Словени претопили у Румуне, према чему су Мађари данас најстарији дошљаци и као такви имају у тим земљама искључиво право да владају њима.¹⁾

Поред Мађара прихватише оберучке Реслерову тезу и Саси, а нарочито G. D. Teutsch у другом издању „*Geschichte der Siebenbürger Sachsen*“ (Leipzig 1874).

Ну за то се румунски писци свом снагом оборили на Реслера. У новије доба устадоше *Fotino, D. Onciul, A. D. Xenopol, G. Tocilescu* и *B. P. Hasdeu* да одбране аутохтонију Румуна у Дацији (Види Dr. Emil Fischer, *Die Herkunft der Rumänen. Eine historisch-linguistisch-ethnographische Studie.* Bamberg 1904. Стр. 9.)

У овоме прегледу литературе задржаваћемо се даље само на чисто научним публикацијама, која су далеко од каквих политичких аспирација заинтересованих племена.

Први је В. Томашек који је детаљније узео у претрес теорију Реслера. Томашку је у главном било стало

---

¹⁾ Хунфалви се кашње више пута враћао на питање о пореклу Румуна. Тако у чланцима *Rumun nyelv* (*Nyelvtudományi közlemények* XIV. 1878); *Rumun történetírás: Hasdeu. Istoria critica a Romaniei: Sinkay György krónikája* (*Századok*, 1879); *A rumun történetírásról I—III.* (Budapesti Szemle 1885.; *Der Ursprung der Rumänen* (Wien. 1888) и напokon у делу *Az Oláhok története* (Budapest 1894.) које је мађ. акад. издала после његове смрти под редакцијом Владислава Ретија, из чијег предговора припоњујемо списак Хунфалвијевих радова о Румунима. У поглављу *A balkáni fészitzeten egy románnyelv támad* (I. 262—319) ставља Хунфалви образовање румунскога на Балкану између 400—600 после Хр. те се између осталoга детаљно бави питањем о образовању другoга бугарскога царства и суделовању Румуна у том важном догађају.

да ослаби главне аргументе Реслера. На основу натписа тврди Томашек да су Римљани Дацију већином населили илирским колонистама, који беху један од главних делова сељачког становништва у Дацији. Говор ових колониста не разликоваше се много од старог арбанског, чиме се једино могу тумачити арбански елементи у румунском. Даљу Реслерову аргументацију да словенски елементи у румунском упућују на његово јужно порекло, одбија Томашек са разлогом тиме, што тврди да Словени на левој обали Дунава нису били Рутени који се према Југу тек доцније спуштају, него један огранак југословенске групе, што доказује многобројним историјским подацима.

Трећи аргуменат Реслера несташицу романских елемената у топографској номенклатури Ердеља и једнога дела Баната слаби Томашек тиме, што наводи неколико романских назива за реке и планине (Мориш — Marisia, Кереш — Crisia, Самош — Samus etc.) Zeitschrift für die österr. Gymnasien 1872. (Стр. 143—151).

Са мање успеха иступио је против Реслера Julius Jung у расправи „Die Anfänge der Rumänen“ (Zeitschr. f. österr. Gymn. 1876.) а за тим у споменутом опсежнијем делу Römer und Rumänen. Велика је заслуга Јунга што нам је у овом делу приказао веома пластично постанак и развој романизма у дунавским провинцијама. Детаљно је оцртано овде освојење римско ових крајева, римска администрација и војно уређење, а за тим културне и социјалне прилике тих предела, борба варварских елемената са интензивном тежњом римске царевине за романизацијом. Све то обрадио је Јунг на основу многобројних извора а нарочито римских натписа, који су заслугом Момзена постали најглавнији извор за унутрашње прилике римске царевине и њених провинција. Ну одељак о пореклу Влаха (стр. 235—315) испао је саразмерно много слабије. Добра је страна Јунгове књиге што судбу романизма у Дацији, противно Реслеру, проучава упоредо са развојем романизма у осталим подунавским провинцијама. Компаративним путем дакле труди се он да добије тврдњу Реслера да је Дација тек површно била романизована. Реслер је у одељку Die Dacien (стр. 45.) доста површно писао о

римској колонизацији Дације, али је крај свега наслуђивао праву истину. Дација је, колико се данас зна, колонизована била не толико Италицима, колико романизованим варварским племенима (Трачанима, Галима, Нумидцима etc.) због чега романизација није могла бити толико интензивна. Најинтензивније могла је романизација утицати на варошане Дације, већ слабије на сељачко становништво, а скоро никако на дачке пастире. За 150 година римскога владања тек је отпочео процес образовања новог романскога говора, а када је услед опасности Гота пресељена била војска и поглавито варошко становништво на десну страну Дунава, тај је процес у Дацији престао, да се настави на Балканском Полуострву придоласком јоште новог етничкога елемента-Словена.

У обарању другог аргумента Реслерова: несташнице романске номенклатуре у Дацији није Јунг ни толико успео колико Томашек у споменутој рецензији. Ну најслабија страна Јунгова дела та је, што не покушава оборити Реслерову теорију са гледишта лингвистичкога. Ту слабу страну истиче нарочито В. Томашек у веома важној рецензији на дело Јунгово (*Zeitschr. für d. österr. Gymn.* 1877. Стр. 445—453). Томашкова рецензија важна је стога, што он у њој напушта своје раније мишљење о континуитету становања Дакорумуна у Дацији и о засебном развоју оба румунска говора: дако- и маџедорумунскога. Он напушта своје раније мишљење да арбански елементи у румунском потичу од илирских колониста у Дацији, а уједно се обара против оних који арбанске елементе тумаче као стародачки остатак, узимајући да су Илири и Трачани одн. Дачани били врло сродни народи (Миклошић). По Томашку су Трачани ирански дијалекат а Илири су веома сродни етрушко-латинској а наиме грчко-пелашкој грани. Дачки језик је романizmu потпуно подлегао, а илирски, иако полуроманизован, сачувао је своју флексију, ред речи и речник, и то тако снажно, да осваја и у суседним етничким елементима. Важна синтактичка особина илирскога (арбанскога) је постпонирани артикл, која је продрла у језик суседних Романа, а преко њих дошла бугарским Словенима. Колевку Румуна гледа Томашек у централним крајевима Балкана, где се у V. и

VI. веку консолидирало романизовање, одакле се један део романизованих Трачана упутио на Југ према Јелади, а други на североисток преко Дунава.

Питање о пореклу Влаха додирнуо је Томашек узгред у темељитој расправи „Zur Kunde der Hämus-Halbinsel“ (Wien 1887.) где вели: Noch jetzt erinnern die kirchlichen Ausdrücke der wlachischen Sprache an die vormalige Heimat im Süden, ja die Ausdrücke für die einzelnen Abgaben und Naturalleistungen tragen direct den Charakter der Komnenen-Zeit (Стр. 15.)

Између важнијих расправа које са после књиге Реслерове и Јунгове баве о пореклу Румуна споменућемо дело *Jos. Lad. Pič-a* „Über die Abstammung der Rumänen“ (Leipzig 1880). У уводу књиге износи Пич развој питања о пореклу Румуна, али доста непотпуно. Иначе је књига Пича израђена доста темељито, али јој ипак није пошло за руком да обори теорију Реслера.

Пич се у главном труди да докаже, како у раним вековима средњег века није било Влаха у данашњој подунавској Бугарској и како они нису могли играти никакву улогу у стварању другог бугарског царства пред крај XII. века, како Реслер тврди. Што пак византијски писци а по њима и западни при стварању другог бугарског царства непрестано говоре о Власима, тумачи Пич, поводећи се за Ф. И. Успенским, мржњом Византинаца према Бугарима, који из политичких разлога не спомињу име Бугара, него га замењују са влашким. Наслонивши се на легенду о св. Димитрију, где се вели да се многи становници из северних провинција балканских уклонили испред варвара према Југу, држи Пич да су том приликом сви романизовани Трачани оставили крајеве старе Мезије. Нема сумње да су у VII. веку испред навале Словена многи Романи кренули према Југу, те доспели јужно од границе која је делила римску говорну област од грчке, чији су потомци данашњи Маћедорумуни или Аромуни, али је несумњиво и то, да су многи Романи остали на северу Полуострва међу Словенима, зашто говоре многобројни романски термини у црквенословенском, бугарском и српском, а сем тога и силни румунски месни називи у

западној Бугарској, Средњој Гори и у планинама око Трна.¹⁾

Даљи аргументи Пича противу теорије Реслера више су домишљања, која не почивају на поузданој документираној основи. Дошавши на основу неколико угарских листина до резултата да су Власи у Ердељу у XIII. веку били значајан политички фактор, равноправан са Мађарима и Сасима, и поредивши њихов положај са доста бесправним стањем маћедонских и у опће балканских Румуна, држи Пич да је немогуће, да су северни Румуни дошли до ових политичких тековина у току од неколико деценија. По његову мишљењу потребно је за формирање ових политичких институција неколико векова, због чега је немогуће претпоставити да је социјално уређење ових северодунавских Румуна непосредно потекло из прилика маћедонских Влаха. Немогуће је велимо и ми, јер су маћедонски Румуни, оделивши се у VII. веку од подунавских, отпочели живети засебним животом, док су Румуни у северним крајевима Балкана међу бугарским Словенима, за чију егзистенцију говоре споменути романски термини и романска топографска номенклатура, дошли до толике снаге, да су имали знаменита учешћа у стварању другог бугарског царства. Ти Румуни за које се не може одлучно рећи да су баш почетком XIII. века прешли на леву обалу Дунава, него је миграција према Северу могла отпочети раније (током XI. в.) понели су из старих својих седишта, где су живели под другим условима него маћедонски Румуни, већ готову социјалну организацију са јаким утицајем словенских институција.

Још је мање пошло за руком делу *Траугота Тама* (Tamm) „Über den Ursprung der Rumänen“ (Bonn. 1891.)

¹⁾ Заслуга је проф. К. Јиречка што је први обратио пажњу на румунску топографску номенклатуру у тим крајевима у чланку *Archäologische Fragmente aus Bulgarien* (Archäol. epigraph. Mitth. X. p. 51) за тим у делима *Cesty po Bulharsku*, (Praha 1888.) p. 292—293. 368. *Fürstenthum Bulgarien* (Wien 1891.) стр. 123 и *Archiv für slav. Phil.* 15. p. 100. Романске термине у цркв. слов. српском и бугарском прикупио је Јиречек у епохалном делу *Die Rumänen in den Städten Dalmatiens während des Mittelalters*, Wien 1901. I. 36—38. чији је значај од неизмерне важности по проблем о коме је говор.

да докаже континуитет пребивања северних Румуна у старој Дацији, данашњем Ердељу. Док се код Пича мора похвалити марљива и разграната употреба извора. Там полази са већ напред стеченог мишљења, па да би га одржао прибегава досеткама и навијању чињеница у своју корист.

Са новом теоријом иступио је 1896. г. *Réthy László* у расправи „*A Romanismus Illyricumban*“ (Budapest 1896). И Рети полази са становишта да се данашњи румунски језик развио на Балкану, али он полази даље, те покушава да растумачи како и када се тај језик развио на Балкану. Рети разликује три врсте романизма на Балкану. Старију латинску колонизацију на источној обали Јадранскога мора, која је веома брзо асимиловала околно илирско становништво. Одатле је потекао старо-талијански језик, идентичан са оним у Италији, јер је имао с њиме заједнички развој. Рети држи да је овај староталијански језик утицао и на илирско становништво у унутрашњости (Босни и Србији) па чак и на становништво поред обале Црнога Мора, позивајући се за то на споменуте речи код Теофилакта Спомокате и Теофана¹⁾. Као другу врсту балканскога романизма наводи Рети полуроманизован илирски језик. Како у данашњем румунском језику латинске речи највише означавају појмове из пастирског живота, што по мишљењу Ретијеву искључује могућност утицаја приморскога далматинскога варошкога становништва, и како се даље у румунском језику опажају такве гласовне особине које видимо у разним дијалектима Италије, али их нема у латинским елементима арбанскога језика, држи Рети, да су ове особине донесене на Балкан са стране. По његовом мишљењу кренули се у VII. или VIII. веку многобројни талијански пастири из Ромање преко Фријаула, Аквилеје и Крањске на Балканско Полуострво, те се помешали овде са словенским и арбанским пастирима, давши тако повода образовању треће и најмлађе врсте романизма на Балкану — постанку румунскога језика.

¹⁾ На основу речи *torna* не може се много закључивати. Та реч није споменик домаћег романскога говора него позна латинска команда, која се наводи латински у грчком тексту стратегије цара Мавриђа поред осталих *cede, sta, move* (С. Јиреček. *Archiv*, XV. 99).

Рети је отишао у толико напред што на Балкану разликује више врста романизма, али не познавајући историју и етнографију Балкана, не знајући довољно нити словенских нити романских језика дошао је на незгодну мисао, да порекло Влаха изводи од талијанских пастира из Ромање.

Порекло данашњих Румуна додирнуо је и *Б. Талоци* у расправи „*A vlach kérdéshöz*“ од које је извод штампан у *Akadémiai Értesítő* за јан. 1901. стр. 17—20. Иако Талоци избегава да се отворено изјасни шта мисли о пореклу Румуна, толико се види, да се у главном слаже са Ретијем. Он допушта утицај трачкога и илирскога у румунском језику, али држи да се на основу тога још не може тврдити, да се данашњи румунски развио од романизованих Трачана и Илира (*de ez alapon még nem mondható, hogy a rumunság romanizált trák vagy illyr népesorptból keletkezett*). Иако се са неким главним тврдњама Ретија не слаже, ипак држи са Ретијем да порекло Влаха ваља тражити једино с погледом на пастирски етникум (*hogy az oláhság eredetét a pásztori ethnicum szemmeltartásával kell keresnünk*).

Велике заслуге у решавању питања о пореклу Влаха стекао је најбољи познавалац Балканскога Полуострва проф. Др. *Константин Јиречек*. Јиречек је још у расправи „*Die Wlachen und Maurovlachen in den Denkmälern von Ragusa*“ (*Sitzungsber. der böhm. Gesellschaft d. Wiss. Prag 1879*) на основу неиздане грађе дубровачкога архива просуо много нове светлости на средњевековне Влахе у северозападном делу Балканскога Полуострва. Јиречкова расправа поред увода има шест одељака: I. *Wlach-Latinus, Raguseus*, II. *Wohnsitze der Wlachen*, III. *Lebensweise der Wlachen*, IV. *Die Wlachen als Karavanenhändler*, V. *Maurovlachen*, VI. *Die Wlachen in der Walachen und Moldau*. Иако забављен другим пословима занимало је Јиречка свеудниј питање о Власима. Он је интензивно настављао своје студије у дубровачком и осталим архивима приморских далматинских градова, пратећи уз то живо литературу о томе питању. Када је *Dr. Gustav Weigand* објавио своју интересну студију о Власима у Моглену, чији говор стоји по средини између дакорумунскога и

маћедорумунскога, приближујући се више дакорумунском¹⁾ написао је Јиречек о њој темељиту рецензију у 15. тому Јагићева Архива (стр. 91—102). У тој рецензији прикупио је Јиречек историјске податке о Моглену и истакао да се порекло прарумунскога има тражити на Балкану, и то северно од границе која је делила латинску говорну зону од грчке. Ну потпуно извео је он теорију о пореклу Румуна у епохалном делу „Die Romanen in den Städten Dalmatiens während des Mittelalters“. По Јиречкову извођењу говорили су у средњем веку између Адрије и Понтуса потомци Романа из позно римскога времена двојаким говором: стародалматинским и румунским. Почети ових говора образовали се пре VII. века. Разлике између та два говора јасно сведоче да су се развијали сваки на своју руку. У Далмацији, где је римска колонизација била старија и где се непрестано одржавале живе везе са Италијом, сачували се многи архаизми. Нарочито пада у очи грлено *s* и *g* као и у дијалекту централне Сардиније и у латинским елементима у арбанском језику. У Подунављу, које је позније колонизовано, и које није одржавало живе везе са Италијом и са осталим романским крајевима римске државе, развио се засебан језик који се све више удаљавао од онога у Италији. По мишљењу Јиречка центар прарумунскога је онде, где је на доњем Дунаву била најшира говорна зона латинскога говора, а то је у *данашњем Срему, Краљевини Србији, западној подунавској Бугарској и Косовском вилајету*. Између ових Романа у Подунављу и оних у далм. приморју становали су у данашњој Босни, западној Србији, Црној Гори и северној Арбанији полуроманизовани Илири, чији су потомци данашњи Арбанаси. Због тога се данашњи арбански језик у многеме слаже са румунским, а с друге су стране опет многи латински елементи у арбанском много старији од румунских форми, што сведочи да је он имао тешња додира са стародалматинским (р. 20. 21.). За време словен-

¹⁾ Vlach-Meglen. Eine ethnographisch-philologische Untersuchung von Dr. Gustav Weigand Leipzig 1892. Сем ове студије објавио је Вајганд у Лајпцигу 1888. још једну важну студију о јужним Власима: „Die Sprache der Olympo-Walachen nebst Einleitung über Land und Leute“.

скога продирања на Балкан потиснут је био један део подунавских Романа према Југу, чиме се тумачи постанак Маћедорумуна, који се од X—XI. века спомињу у Маћедонији, Арбанији и Тесалији. Јиречек се домишља да су тада, ако не и раније, потиснути били према Југу полуроманизовани Илири из Далмације и Дарданије. Други део подунавских Романа кренуо се из горње Мезије и Дарданије према Западу, у крајеве некадашње провинције Далмације. У средњем веку спуштају се они као пастири чак до у далматинско приморје, а њихов говор са постпонираним артиклом јако се разликује од говора стародалматинског. Словени су све ове Романе између Понтуса и Адрије називали Власима. Румунски се пастири у планинама називали у средњем веку Моровласима за разлику талијанских варошана у Далмацији (Moroulachi, Moroblachi, Morlachi). Ови румунски пастири постепено се славизирали, те можемо судити да су у XVII. веку у Далмацији заборавили свој матерњи језик. Када су румунски пастири изгубили свој језик изгубило је и име Влах своје етнографско значење, те оно данас у Хрватској, Далмацији и Босни означава уопће пастира, сељака у унутрашњости и православнога (р. 34., 35. 41.).

До истих резултата дошао је другим независним путем и румунски лингвист *O. Densusianu* у капиталном делу „Histoire de la langue roumaine“ (I. П. 1901.), (III. 1902.) Paris. И он узима као непобитан факат, да је румунски језик постао јужно од Дунава, само се не слаже са Реслером да је колевка румунскога Мезија, него крајеви ближе Адријатику¹⁾.

Најновије дело о пореклу Румуна јесте споменута књига Дра Е. Фишера „Die Herkunft der Rumänen“ (Bam-

¹⁾ Un point où nous tombons d'accord avec Rösler c'est que le centre de la formation du roumain doit être placé au sud du Danube. C'est là un fait qui nous semble irréfutable et que les recherches philologiques ne feront que mieux confirmer avec le temps. Пре Денсушиана сложили се у главном са теоријом Реслера од румунских научника *Еудокс Хурмузаки* и *Јон Надежде*. Хурмузаки у делу *Fragmente zur Geschichte der Rumänen* (Bucarest 1878. II.) вели за Реслерово дело „Eine ausgezeichnete, tiefgründliche, in den meisten Ansichten unanfechtbare Schrift“. Надежде у критици на

berg 1904). Фишерово дело не одликује се толико самосталним проучавањем извора, колико марљиво и брижно прикупљеном литературом о томе предмету. Друга је добра страна Фишерове књиге што је градиво у њој изнесено веома прегледно и што су на крају књиге приошћени додаци, као: дачка и илирска лична имена, терминологија грчкога словенскога хришћанства, словенске и арбанске речи у румунском etc. II Фишер ставља порекло румунскога јужно од Дунава: *Die rumänische Sprache, die heute in Alt-Dacia (im Norden der Donau) gesprochen wird, kann unmöglich dort entstanden sein, sie hat vielmehr ihren Ursprung ebenfalls südlich der Donau. Es muss aber zugegeben werden, dass sie dann, nach ihrer Trennung von dem balkanischen Urrumänisch, in der veränderten Umgebung ihre besonderen Wege gegangen ist.*

То би дакле био у главним цртама развој питања о пореклу Румуна. Разгледајмо сада митрополитову расправу о Власима.

Митрополитову расправу можемо поделити на два дела. У првом, мањем, расправља Стратимировић кога првобитни руски летописац (Нестор, како се онда погрешно узимало) разумева под Власима, а у другом опсежнијем делу расправља се о пореклу Влаха. Пре свега морамо Стратимировићу уписати у врлину, да му је савремена научна литература о Власима била веома добро позната, а што није свагда умео да погоди праву истину није толико његова кривица, колико то, што се тада о румунском језику и његовим дијалектима, о топографској номенклатури старе Дације знало веома мало. Римски натписи, толико важан извор за римску колонизацију подунавских земаља, лежали су разбацани и неупотребљени. Ну Стратимировић је са целином своје расправе у многим надма-

дело Ксенопола *Istoria Romanilor din Dacia Trajana* (Contemporanul 1888.) изрично ставља порекло Румуна јужно од Дунава, узимајући да су они око 10 000 г. почели прелазити Дунав и насељавати данашња њихова седишта. По њему се маћедорумунски развио у Трацији и Маћедонији, дакорумунски у данашњој Старој Србији у околини Скадарскога Блата, а румунски на Истри да је такођер јужнога порекла. (Види предговор и Владислава Ретија уз дело Хунфалвија *Az Oláhok története Budapest 1894. I.*)

шио познији рад Саве Текелије, који је, као што рекосмо, потпуно промашио циљ.

Питање о Власима у т. з. Несторовој хроници решава митрополит брзо. Он држи да се под њима имају разумети данашњи Власи. и то поглавито стога, што се они у време Нестора налазили у крајевима у којима и данас станују. Ну митрополит Стратимировић, полазећи са претпоставке да су Власи аутохтони у данашњој Влашкој и Ердељу, није налазио за потребно да доказује, да су Власи збиља становали у време Нестора у данашњим њиховима седиштима, па је стога тако брзо и површно прешао преко тога питања.

Пре него што ће прећи на питање о пореклу Влаха, нашао је митр. за добро да истакне разнолико схватање тога питања у тадашњој научној литератури. Иако митрополит не набраја појединце мишљења ранијих и новијих историка види се да разликује мишљење Сулцера и Енгла од мишљења Тунмана, који му много импонује. Но он који је свагда тежио за оригиналношћу није хтео у свему да усвоји теорију Тунманову. По његову мишљењу су Румуни директни потомци Трајанових колониста у Дацији, слични Талијанима, само што су у румунски језик продрли многи елементи страних народа. Да Румуни потичу од другог народа као Трачана, Дачана, Бугара, Угра и Кумана, не може се, мисли Стратимировић, с тога говорити, што се ништа поуздано не зна о језику тих народа. Како Вописк и Еутропије (за остале Стратимировић није знао) противно говоре његову схватању, држи митрополит као и Тунман да је цар Аврелијан том приликом преселио из Дације на десну обалу Дунава само војску и угледније грађане, а највећи део римских колониста да је остао у Дацији. Румунски језик по мишљењу Стратимировића, поред маџедорумунскога и реторумунскога, највише је сличан италијанском, имајући две трећине речи сличних са талијанским, а једну трећину страних, у којој трећини највећи део пада на словенски део. Тај факат, по мишљењу Стратимировића, најјасније говори да су Румуни директни потомци Трајанових колониста. Митрополит, и ако то не спомиње изрично, дотиче се теорије Сулцера који близу

беше да Румуне прогласи за Словене. Он одбија ово држећи да је немогуће узети да су се Словени у току од 150 година могли потпуно романизовати. Теорију своју поткрепљује Стратимировић етничким особинама талијанскога и румунскога народа, али су његове опаске слабе а који пут и наивне. Расправљање Стратимировића о сродности влашкога са талијанским нема никакве вредности, јер је то просто умовање, до кога се дошло летимичним поређењем неколико влашких речи са талијанским. Поставак, развој и међусобни одношај романских језика не беше тада јоште изучен, и тек неколико десетина година касније појавиће се Фридрих Диц са граматиком и етимолошким речником романских језика, те ударити темељ романској филологији. Ну и ако Стратимировићева радња о Власима нема данас никакве научне вредности, карактеристична је ипак за оцену личности митрополитове. Она сведочи о великој начитаности Стратимировића и ванредној вољи и љубави, коју је овај јерарх показивао према научним питањима. Да је она штампана била у оно време, према тадашњем стању науке, одало би јој се без сумње заслужено признање.

Много је слабија митрополитова књижица „Опытъ произведенія именъ сихъ князь и книга“ (У Будиму 1805.), о којој Тургенев пише да ју је прочитао са усхићењем и да ју је дао на прочитање историку Карамзину. Тургенев је дакле у оцени ове књиге био много некритичнији него А. Кајсаров, на кога је у Гетингену утицао критични Шлецер (Прилози ист. слов. препорођаја, стр. 50.)¹⁾

Поред питања о Власима има у писмима Тургенјева и Стратимировића ствари које засецају непосредно у словенску филологију.

---

¹⁾ У књижици изводио је Стратимировић реч књаџь (од germ. *kuninga, Fr. Miklosich, Etymologisches Wörterbuch, стр. 155) од имена Финичана, који се, по њему, опћим именом звали *Nvžz* на одатле *Knavi-Knjavi*, одкуда је добивен корен за реч књаџ. Тим именом називаху Словени, посредством Дачана, првобитно судије и саветнике, зашто Стратимировић види особити доказ у значењу речи књаџ код западних Словена, код којих та реч значи саветника. Као што се види читаво је доказивање без основа, назидано на основу сличних речи.

Така су о најстаријој словенској азбуци и о времену превода словенске библије. У то време, како се чини, почеле су и у Русији да налазе одзива студије Добнера и Добровскога, који у осмој десетини XVIII. века почеше да расправљају о кардиналним питањима словенске филологије, као о глагољници и ћирилици, о домовини старословенскога језика и т. д. Најглавнији извори о делању словенских апостола т. з. панонске легенде — које ће доцније објавити Горски — не бежу још познате, него се све знање о њима црпило из једнога места код првобитног руског летописца и талијанске легенде, штампане код Боландиста (V. Jagić, *Zur Entstehungsgeschichte der Kirchenslavischen Sprache*, Wien 1900. I. 74/5), а исто тако не знађаше се за најстарије словенске споменике, чијом се тачном језичном и лексикалном анализом даје приближно одредити домовина т. з. старословенског језика. У Русији пак прве почетке и на овом пољу учинио је знаменити Шлецер својим Нестором.

Чудновато је заиста да је Тургењев, који у писму вели да је читао радње Добнера и Добровскога, могао на митрополита управити онакво питање као оно: да ли је истина да у Далмацији постоји гора „гдѣ бы находился образецъ буквицы“. И сам митрополит увиђао је наивност тога питања, па му је таквим тоном и одговорио.

Тургењев, стављајући ова питања, није ни сањао колико је тешко одговорити на њих, и колико је потребно предрадни да се могу потпуно решити. Но свагда је тако при почетку развоја научних дисциплина; свагда се иставе кардинална питања, па се после резултатом детаљних студија даје одговор на истакнуто главно питање. И сам Добровски занимао се питањем о преводу словенске библије, те изражавајући жељу за критичким издањем библијекога текста, спремао се да напише историју превода словенске библије (Писма Добровскога и Конитара I. 14.) Још у децембру 1824. пише он Конитару: *Meine Geschichte der Slavon. Übersetz. werde ich wohl noch endigen ehe ich die Augen schliesse*“ (Op. cit. 674), али овај посао није извео, јер је за ово требало много услова, што се види из његова писма Кенепу од

1827. (op. cit. 681/2). Жељу Добровскога тешко је јоште и данас извести са успехом. Док су историјско-литерарни споменици за оцену живота и рада словенских апостола издани и прилично довољно оцењени, много лошије стоји са публикацијом споменика кирило-методијевске епохе, а најиме са публикацијом светог писма на црквено-словенском језику и осталих богослужбених књига. Штампани су досада јеванђеље, апостол и псалтир и јоште неки делови из старог завета, али пре свега потребно би било сводно издање свих библијских књига, после чега би се могао установити старословенски прототип и његов грчки оригинал, одношај тога прототипа према латинској вулгати и готском тексту библије, учашће св. браће у преводу као и њихових ученика, одредити особине тога првобитног превода и приказати историју превода код појединих словенских народа (Предварительный съѣздъ русскихъ филологовъ, СПетербургъ 1903. стр. 65). Радовима Шафарика, Невострујева, Срезњевскога, Јагића и Ваљевца осветљено је прилично питање о најстаријем и првобитном облику црквенословенскога превода јеванђеља и псалтира, а у новије време, помакао је ово питање у напред Гр. Воскресенскій са радњама: Древній славянскій переводъ апостола и его судьбы до XV. в. Евангеліе отъ Марка по основнымъ спискамъ четырехъ редакцій рукописнаго славянскаго евангелѣйскаго текста etc. Характеристическія черты четырехъ редакцій славянскаго перевода Евангелія отъ Марка, и Е. Евсеѣвъ: Книга пророка Исаи въ древнеславянскомъ переводѣ и Замѣтки по древнеславянскому переводу св. писанія I—V.

Митрополитов одговор на питања Тургењева такођер је интересан. Особито пада у очи његово јасно суђење о употреби писма код словенских народа. Он зна напр. чак и то да се босанска ћирилица (која се више приближује глагољници) разликује од обичне. Пу у погледу глагољнице држи се и сам старог мишљења, да је она дело св. Јеронима. Митрополиту, коме Добнерове радње нису биле непознате, није импонирала аргументација Добнера. Но најинтересантније је мишљење митрополита о ћирилици, за коју је држао, да ју није измислио Кирил. За то

мишљење — додаје он — има доста доказа, но простор писма не допушта му да све разлоге опширно наведе.

Радознали смо јако на разлоге Стратимировића, но на жалост до данас их нигде не могосмо наћи забележене. Пита се само шта је управо могло навести митрополита да заступа ово мишљење. Ја држим да не ћу много погрешити ако рекнем, да је повод овом тврђењу по свој прилици дао Шлецер, који у прва два дела свога Нестора, још није смео да идентификује руско ћириловско писмо са оним, које легенде приписују апостолу Кирилу. Ну већу трећој свесци свога Нестора променуо је он своје мишљење под утицајем радова Добровскога и Добнера као што се Јагић домишља (V. Jagić, Zur Entstehungsgesch. I. стр. 77). Стратимировић, који је прва два дела Шлецеровога Нестора читао раније него Добнера и Добровскога, прихватио је ову опрезност те је даље развио. Како је пак по свом темпераменту нагињао за самосталношћу и оригиналношћу мишљења, то га Добнер кашње и Добровски па и сам Шлецер трећим делом свога Нестора не могаху одвратити од већ стеченог и утврђеног мишљења. Свакако је ово само домишљање, ну нови проналасци у патријарашком архиву у Карловцима можда ће кадгод одгоненути ово занимљиво питање по прве почетке словенске филологије у нас.

Преосвященнѣйшій Владыко,

Наконецъ сподобился я, милостиввыи Архипастырь, изъ нѣдръ отдаленнаго моего отечества хоть слабо изъявить непремѣнныя чувства глубочайшаго высокопочитанія и нѣжнѣйшей привязанности къ тому, кто съ такимъ отеческимъ призрѣнiемъ принималъ подъ кровъ свой двухъ странниковъ, многія вѣси и градъ проходившихъ, но не нашедшихъ нигдѣ ни подобнаго друга человѣчества, ни другаго Карловца, въ истинномъ благочестіи и въ гражданскихъ добродѣтеляхъ носящаго на себѣ печать великаго своего Пастыря. Но мню ли исчислять подвиги вашего Высокопреосвященства для нравственнаго образованія вашего народа неусыпно и на щетъ собственнаго вашего благоденствія вами предпринимаемыя, когда и за одного себя едва могу вмѣстить я въ сердца своемъ чувства признательности къ вашему Высокопревосходительству: видѣхъ и буду свидѣтельствовать и истинно будетъ свидѣтельство мое.

Не забвеніе вашихъ милостей и той наставительной сладкой бесѣды, которая останется для насъ вѣчнопамятною — было причиною моего продолжительнаго молчанія, но неблагопріятныя для меня обстоятельства, которые же и въ предѣлахъ Россіи переносили меня отъ одного мѣста къ другому и позволяли мнѣ только одно мысленное воспоминаніе о томъ незабвенномъ времени, которое разширило кругъ моихъ свѣденій въ общей отечественной нашей исторіи. Новой родъ службы и тяжелая болѣзнь отца моего заставили меня проводить время въ частыхъ переездахъ,

то изъ Москвы въ Петербургъ, то оттуда опять въ Москву и къ цѣлительнымъ водамъ въ Липецкъ; такимъ образомъ путешествіе мое не переставало еще и по сю пору; недавно возвратился я изъ Троицкія Лавры, и скоро собираюсь уже снова въ Петербургъ для принятія возложенной на меня по службѣ должности. По сю пору исполнялъ съ позволенія самаго Монарха одни только сыновнія обязанности, но время приходитъ вступать въ дѣятельнѣйшій родъ жизни. — Не смотря на мою разсѣянность почтенное писаніе Вашего Высокопреосвященства отъ 1-го февраля, полученное мною по возвращеніи же съ липецкихъ водъ — какъ бы пробудило меня. Оно исполнено новыми доказательствами вниманія вашего ко мнѣ и чувствами, кои невольнымъ образомъ выманили изъ глазъ моихъ благодарныя слезы за отеческую любовь ко мнѣ Вашего Высокопреосвященства. И родители мои съ сердечною признательностію отзываются о милостяхъ вашихъ ко мнѣ и свидѣлствуютъ вамъ глубочайшее свое высокопочитаніе. — Безцѣнный подарокъ недавно мною полученный — изслѣдованіе ваше о происхожденіи словъ: князь и книга, прочитывалъ я нѣсколько разъ съ жадностію и сообщилъ русскому бытописателю Г. Карамзину, а получивъ отъ него сообщу историку Греко-славенскія церкви М. Платону, съ которымъ часто бесѣдую я о подвигахъ совершаемыхъ вами въ пользу вашего народа и нашей церкви. Съ патріотическимъ жаромъ желаетъ онъ узнавать участь своихъ одиновѣрцовъ и къ удивленію моему слышалъ я отъ него многое, что мнѣ по сю пору было неизвѣстно, и что ясно доказываетъ участіе принимаемое имъ въ судьбѣ своихъ родичей. Онъ исполненъ къ Вашему Высокопреосвященству достадолжнаго почтенія. На сей недѣль былъ я у него съ тѣмъ самымъ Сербомъ который учился нѣкогда вмѣстѣ со мною въ Геттингенѣ, Г. Соколовичемъ, и который теперь гоститъ у меня съ намѣреніемъ возвратиться опять въ Геттингенъ.

Пользуюсь позволеніемъ Вашего Превосходительства прибѣгать къ вамъ съ историческими моими недоумѣніями, осмѣливаюсь я по заданнымъ отъ здѣшняго Университета еще прежде моего пріѣзда въ Москву вопросамъ, касаю-

щимся до исторіи Волоховъ просить вашего наставленія. Я уже воспользовался примѣчаніями вашими на Шлецера Нестора. Теперь хотѣлось бы мнѣ узнать рѣшительное ваше мнѣніе о происхожденіи Волоховъ, и къ которому изъ упомянутыхъ народовъ относите вы тѣхъ Волоховъ, о коихъ упоминаетъ нашъ Несторъ; или вы ихъ почитаете смѣшеніемъ изъ многихъ народовъ различнаго происхожденія? Есть ли какая либо историческая связь между тѣми Волохами и теперешними, обитающими въ цесарскихъ и другихъ владѣніяхъ, и находится ли какая либо исторія или даже географическое описаніе сего народа. Если возможно я бы просилъ Вашего Превосходительство (sic!) приказать списать мнѣ ихъ азбуку вмѣстѣ съ нашею, и также познакомить меня съ валашскою литературою; хотя она и не можетъ быть велика, но все на валашскомъ есть библія, а можетъ быть и лексиконъ. Просвѣщенный вами можетъ быть буду я въ состояніи отвѣчать на сіи трудныя задачи, о которыхъ и самъ Шлецеръ предложилъ намъ только одни свои сомнѣнія. По крайней мѣрѣ я хотѣлъ бы собрать статистическія извѣстія о теперешнихъ Валахахъ; на примѣръ сколько ихъ; гдѣ они именно и подъ чьимъ владичествомъ находятся? сколько какой религіи? — И — что всего нужнѣе — о ихъ языкѣ: изъ какихъ онъ составленъ, и какой европейской или азіатской языкъ имѣетъ большее участіе въ его образованіи. Изслѣдованіе сіе можетъ распространить большій свѣтъ и на ихъ исторію. Собравъ всѣ сіи извѣстія я бы могъ по крайней мѣрѣ сказать о семъ народѣ: что онъ есть, если не лѣзя объяснить того, что онъ былъ. — Такъ какъ срокъ къ рѣшенію вопросовъ положенъ годичный, то я надѣюсь успѣть отвѣчать и на другія, для всѣхъ насъ гораздо важнѣйшія: о древнѣйшей славенской азбукѣ и о времени перевода славенской библіи. Ученыя изслѣдованія Богемцовъ: Добнера, Добровскаго — мнѣ извѣстны, но я бы желалъ знать еще болѣе литературу церковныхъ книгъ нашихъ. Я старался собирать библіи славенскихъ нарѣчій, какъ то: Вендскую, Богемскую, Кроатскую; но другія мнѣ неизвѣстны; и я не знаю были ли они у васъ исправляемы, какія различія

между многими изданіями Латино Славенскихъ библиі; въ какой провинціи печатаются они латинскими, въ какой нѣмецкими и въ какой именно — глаголитическими буквами? А не худо бы передъ исторіею нашей библии предпослать литературу церковныхъ книгъ нашихъ на всѣхъ славенскихъ наречіяхъ существующихъ. — Естьли различіе между такъ называемою буквицею и глаголитическою азбукою и точно ли существуетъ въ Далмаціи гора, гдѣ бы находился образецъ буквицы? И гдѣ гора сія, на чемъ сія буквы начертаны и по какой причинѣ письмена сіи названы буквицею? Такъ какъ говоря о сей матеріи нельзя не упомянуть о бредняхъ Ганкенштайна, то я бы желалъ на письмѣ имѣть мнѣніе, которое Ваше Высокопреосвященство во время оно обнаруживали намъ насловахъ. Въ вашей безцѣпной библіотекѣ находятся рукописи, кои одною же наружностію своею опровергають издателя Славянки. Въ рукописяхъ вашихъ есть тѣ самыя буквы, на которыхъ основываетъ онъ мнимую тысящелѣтнюю древность своего кодикса, который я, будучи въ Ольмюцѣ, видѣлъ и сравнивалъ съ вашими и нашелъ величайшее сходство; такъ что теперь увѣренъ я, что его рукопись есть не иное что, какъ одна изъ вашихъ сремскихъ, доставшаяся въ руки профану. Я бы желалъ знать съ историческою точностію, котораго году писана и какъ называется самая древняя рукопись въ вашей библиотеки — та ли на которую ссылается въ своей исторіи Раичъ, или есть и древнѣйшія потому что Бранковичъ писалъ свою исторію, какъ мнѣ кажется, или въ началѣ осьмагонадесяти или въ концѣ седмагонадесяти столѣтій; а у вас помнится мнѣ есть и изъ шестагонадесяти? — И наконецъ какія находятся тамъ буквы, отличныя отъ теперешнихъ вашихъ и нашихъ? Все сіе со временемъ могло бы служить мнѣ и для палеографіи славянской!

Но я боюсь обременить, милостивый Архипастырь, ваше долготерпѣніе. Смутныя въ политическомъ мирѣ обстоятельства мѣшаютъ мнѣ послать къ Вашему Высокопреосвященству книги, давно уже мною приготовленныя, которыя бы могли хотя нѣсколько оправдать въ глазахъ вашихъ нашу словесность. Теперь находится въ печати

церковная руская исторія въ двухъ частяхъ М. Платономъ сочиненная. Можетъ быть она совсѣмъ отпечатается къ тому времени, какъ мнѣ можно будетъ послать къ вамъ книги. Теперь готовы у меня слѣдующія для отсылки въ Карловацъ: 1) Историческое извѣстіе о возниклои въ Польшѣ Уніи, съ показаніемъ начала и важнѣйшихъ въ продолженіе оной чрезъ два вѣка приключеній — по повелѣнію Екат. II. изъ актовъ московской Архивѣ Бятышемъ-Каменскимъ собранное. Москва 1805. 454 стр. 2) Историческое догматическое и таинственное изъясненіе на литургію — Дмитревскимъ. Москва. 1804. Изд. второе. 3) Картина жизни и военныхъ дѣяній генералиссимуса князя Меншикова. 1803. 4) Новыи Синописи или описаніе о происхожденіи Славено-россійскаго народа 1798. 5) Разсужденіе о началѣ, важности и знаменованіи церковныхъ облаченій 1804. 6) Разсужденіе о соборномъ дѣяніи, бывшемъ въ Кіевѣ 1157 года на еремита Мартина. 1804. 7) Разсужденіе о книгѣ, именуемой православное исповѣданіе вѣры соборныя и апостольскія церкви восточныя соч. Могилою — читанное Волховскимъ. 8) Историческое разсужденіе о древнемъ Христ. богослужебномъ пѣніи, особливо россійскомъ. 9) Рѣчь Александру Павловичу говор. М. Платономъ при коронаціи. 10) Сочиненія Ивана Дмитриева. 11) Нѣкоторые разсужденія, почерпнутыя изъ натуральной исторіи, перев. съ пѣм. Александра Тургенева. 12. Описаніе троицкія лавры (историческое) — М. Платономъ. 13) Тѣнь Кукова на островѣ Огвиги и 14) Слава, стихотверенія Мерзлякова, 15) Нѣкоторые черты о внутренней церкви. соч. Лопухина. 15) Духовный рыцарь, того же.

Мнѣ хотѣлось собрать книгъ изъ всѣхъ частей Литтературы; духовныхъ, историческихъ и политическихъ. Не знаю успѣлъ ли въ выборѣ? Его высокопреподобіе Архимандритъ Гедeonъ съ которымъ провелъ я незабвенный вечеръ, разсуждая о исторіи нашей церкви, можетъ быть увидить, что и мы не совсѣмъ были праздны по части церковной исторіи.

Испрашивая вашего благословенія и препоручая себя продолженію вашихъ милостей съ непремѣнными чувства-

ми глубочайшаго высокопочитанія, сердечной привязанности и совершенной преданности честь имѣю быть

Високопреосвященнѣйшій Владыко,
милостивѣйшій Архипастыръ
Вашего Превосходительства
покорнѣйшимъ слугою

Москва 1805. Сентября 25-го дня

Александръ Тургеневъ.

В. Отъ Г. Кайсарова думаю я, получаете Ваше Высокопреосвященство довольно часто письма. Когда грозница не мучить его, то и я не рѣдко получаю. Шлецерова Нестора имѣю уже давно четыре частн.

Въ Карловцахъ 1-о Маіа 1806.

Г. Александръ Тургеневъ въ Москвѣ.

Я наки съ радостію примихъ ваше письмо 25 сентября изъ Москви ѡправленное; но оно только при концѣ Мѣа Январія приспѣло ко мнѣ. Причина закосненію семъ была разпростершаяся по всюдѣ война. Я по премногъ занятъ былъ должностію званія моего и такъ ето причина моего познаго ѡвѣта.

Увидѣхъ изъ писанія вашего, что вы и у его высокопреосвященства Гнѣ Митрополита Платона, и у вашихъ родителей премногія похвали ѡ мнѣ разсѣяли есте; и хотя ласкаво есть за меня на толь ѡдаленнихъ краяхъ и у толь изрядныхъ лицъ похвалнѣ бити, и вамъ и томъ благодарна себе признаю, однако ѡ мѣрности свойствъ моихъ увѣренъ сый все таковое вашему изрядномъ серцѣ приписю, и если бы я имѣлъ честь наки васъ у меня видѣть, то бы я со искренностію противъ моего Алексаши пристойною молилъ васъ, быть вамъ умѣреннымъ въ похвалѣ, ибо если похвала превосходитъ мѣрѣ, то бываетъ она опороченіемъ.

Ѣпытъ оный ѡ реченіяхъ князѣ и книга, былъ только ѡпытъ, т. е. искѣшеніе негли можно бѣдетъ тако или онако имена онаѣ произвести; по увѣренъ бѣдѣчи ѡ лѣшемъ тѣхъ именъ произведени, и ѡ невѣроятіи онаго,

употребилъ я на немъ римскаго закона, *Ratio insignem ad deformitatem puerum cito necato*.

Вы пристѣпили уже ко званію служби публичныя! Изрядная склоненія ваша ко всякомъ благомъ и полезномъ дѣлу, и честный характеръ вашъ удостоить васъ во всякомъ званіи вѣличныя чести; но молодая лѣта ваша и лишеніе долгаго искуства и учиненія въ провозженіи важныхъ дѣлъ, изискуютъ трудъ, прилѣжаніе и внимательное послѣшаніе, даваемыхъ вамъ ѿ искусныхъ мѣжей совѣтовъ. Сія совѣтсю! не аки бы оскѣднѣніе ваше предувидѣлъ въ томъ, но по единномъ токмо, шбылию любви моея къ вамъ.

Первомъ и единномъ Грекославенскія церкви историкъ его высокопреѡщенствъ Гѣмъ Митрополитъ Платонъ прошъ шбъявить мой смиреннѣйшій поклонъ и уседное (*sic!*) почтеніе. — Такожъ и любезнѣйшихъ вашихъ родителей прошъ поздравить ѿ меня. Я сорадѡся имъ что имѣють толь изряднаго сына!

Книги ѿ васъ приуготовленія для присланія ко мнѣ избрани по моемъ желанію и потребѣ; и естли вамъ можно бѣдетъ шправитъ ихъ на таковаго книжара въ Лейпцигъ, который бы могъ прислатъ таковія книжаръ Кіліанъ въ Пестъ, то бы я полѣчилъ ихъ безсумнѣно, и шправно. Но прямо искреннѣйшія благодарности моя за такову любовь Вашъ, я молю и цѣнъ тѣхже книгъ мнѣ ознакомить.

Ѣ. Г. Кайсарова я давно уже никаковаго извѣстія не полѣчилъ.

Но пристѣпимъ уже ко вашимъ вопросамъ. Мнѣ кажется что вы превеликое имѣете ѿ моемъ историческомъ вѣжествѣ мнѣніе, когда ѿ мене толь удаленаго наставленія желаете, ко с тамъ у васъ гдѣ толико ученыхъ людей находится, шбрѣсти можете; и естли они васъ не паучать, то что бы я во вопросахъ ѿ искусныхъ историковъ дѣланныхъ по всяческій неопредѣленныхъ и аки всякаго свѣта историческаго лишенныхъ швѣщать вамъ могъ? развѣ сѣмненія токмо и догаданія нѣкая, коя вамъ негли смятеніе паче а не извѣстность каковъ припесѣтъ. Но да бы не показался вамъ аки презираяй желаніе ваше то я швѣщаю вамъ здѣ въ прилогъ под А. желая да бы сіе къ полѣзъ вашей слѣжило.

Что касается до бібліи прочихъ славенскихъ народовъ кромѣ Рѣссовъ и Поляковъ, знаю я Бохемскѣю и Кранскѣю. Но сія послѣдняя во времени Реформаціи преведеная, толь рѣдко шбрѣтается, да ни во величайшихъ бібліоотекахъ не находится: премногія бо екземплярѣ ея огнемъ сожжены — когда Реформаціи дѣло во онихъ краяхъ накі истреблено бысть. (†) инной какой Хорватской бібліи, кромѣ сея Кранскія не знаю ничего; равнѣ же и ѿ шсобенной Вендовъ бібліи мнѣ ничто неизвѣстно, а токмо Новый Завѣтъ на ономъ Хорватскомъ, или Винидскомъ или Вандалскомъ (sic!) языкѣ (всѣми бо сими именами називаются оны ѿ одаленыхъ) кои во углѣ междѣ Славоніею и Австріею въ комитатахъ венгерскихъ Саладскомъ и Шымегскомъ и прочая находятся, имѣю я въ моей бібліотецѣ. Равнѣ же и писмени стѣго Хіеронима называемыми, въ Далмаціи ѿ тамошнихъ славенскихъ но римокаатоличкаго токмо закона народовъ употребляемыми, писанію или печатанію біблію не видѣхъ, но имѣю инныхъ книгъ обрядныхъ както ѿ Міссі те: Лутѣргіи и прочая сими писмени въ Римѣ при Пропаганди печатаныхъ. Мнѣ также неизвѣстный и Латино-славенскія бібліи ѿ конхъ вы аки вопрошающемъ, пишете ми. Снагоже вашего вопроса ѿ различіи такъ называемой бѣквицы и глаголитицы и ѿ горѣ нѣкоей въ Далмаціи, гдѣ аки бы образецъ бѣквицы находился, я совсѣмъ не понимаю; и позволте чтобъ я вамъ по простодѣшной моей къ вамъ любви здѣ сказалъ: что естли ты ребенокъ мой, таковыя шшибки ѿ славенскихъ писменахъ ѿ моего разглаголствіа ѿ томъ научилъ, то, нѣждно тебѣ бѣдетъ паки ко мнѣ приехать, а моя буетъ должность мнѣ ѿ таковой матеріи говорить.

Вси славенскіи народы употребляютъ писмена слѣдующая: вси славенскіи народы восточнаго благочестіа употребляютъ писмена наша и ваша церковная съ различными ихъ ображеніями и преобращеніями, которая писмена (по моемъ частномъ мнѣнію ложно) називаются кѣрилическая. Сими писмени пишутъ Рѣссы, Молдавцы, Волохи, Болгаровъ часть, Далматцы и вси Сѣрбы восточнаго благочестіа (въ Венгріи, Сербіи, Славоніи, Боснѣ и прочая) и даже Тѣррки въ Боснѣ славенскаго поколѣнія, сами славенскими нашими писмены, но

особено преобращеними пишѣть. Сказахъ Болгаровъ часть, ибо Болгари по болшей части, имѣюще греческихъ Архіереевъ сѣннослѣженіе ѡправляютъ по гречески и тѣмъже писмены учатся, свояже славенская нигдѣ научить не могѣтъ и такъ ими и не пишѣтъ. Все славенскіи народы западнаго бл҃гочестія, римскаго или Протестантовъ исповѣданія, употребляютъ писмена или прямо латинская какъ Поляцы, Хорваты и Славонцы и Кранцы по болшей части въ Кранской и Штаермаркѣ. Сего исповѣданія или нѣмецкая т. е. латинская по готскомъ образѣ превращеная, кривая и скрѣченная писмена; сія употребляютъ вси Бохемцы, Слезаны, Моравцы, вси Словацы во Венгріи часть Штаерцовъ во Австріи и прочая. Часть нѣкая Далматскаго (сербскаго въ Далмаціи находящагося) Народъ, въ Далмаціи н. п. около Сеня (Segnia) и ѡ тойже страни части въ Боснѣ находящагося, римокаѡличскаго закона употребляетъ писмена, такъ называемая глаголитическая или ст҃го Хіеронима. Все сіи подлежатъ ейкѣ Сенскомъ славенскаго народа римскаго исповѣданія и чина, но книги имутъ и законы и обрядныя ко сѣннослѣженію принадлежащія писмены глаголитическими, въ Римѣ у конгрегациі пропаганды (sic!) печатанія. Вотъ всѣхъ славенскихъ народовъ писанія образы!

Ѣкѣ видится что двоякая токмо слововъ собственая писмена сѣтъ т. е. наша, ложно названая кѣрилическая, и глаголитическая — Далматцовъ горѣ означенныхъ. Болшаго раздѣленія я не знаю ни же находится. А ѡ имени сихъ писменъ, аукторѣ, источницѣ, времени и прочая обширно бы было мое частное и негли неважное мнѣніе въ единомъ посланіи ѡписывать. Толико толко скажѣ: что я не вѣрю да бы писмена наша ѡ кого нибѣдѣ Кирила ѡбрѣтена или и приведена была; я имѣю за сіе мнѣніе болше доказательствъ нежели вси противнаго мнѣнія держачися, и за самаго таковаго Кѣрила бытіе имѣть могѣтъ. Ѣ глаголитическихъ писменахъ еще ничего сталнаго сказать не смѣю.

Если бы Г. Ханкенштайнъ ѡглавленіе своего кодекса порядѣ титловъ и надписовъ какъ въ самомъ кодексѣ его находится печатати далѣ, то бы абіе можно было сказать

книгѣ какова она у насъ, юже опѣ за толь драгоцѣнный кодексъ держить. Но опѣ премѣщать по своемѣ мнѣнію не держась ряда книги самия, и за то ѿ тѣхъ точно шпредѣлѣть книгѣ не можно; дѣлаю токмо что она ѿ нашихъ такъ называемыхъ общаковъ нѣкая; негли нѣкимъ ѿ поповъ при войнѣ находящихся, погѣбленна, ѿ противныя же страны шбрѣтена и по времени взирая на изшараное ея лице, за нѣки древни кодексъ почтена бысть.

Уповаю яко на вся уже вопросы ваши ѿвѣтствовахъ, пребываю съ почитаніемъ.

А. (Ѣ) Волохахъ.

На оный Вашъ вопросъ какое есть мое рѣшительное мнѣніе ѿ Волохахъ Несторомъ упомянутыхъ, и ѿ происхожденіи нынѣшнихъ Волоховъ? Ѣвѣщаю вамъ: яко мое рѣшительное есть мнѣніе, что Несторъ во всѣхъ оныхъ мѣстахъ древныя русскія исторіи гдѣ ѿ Волохахъ говорить, истинно не иныхъ разѣмѣвалъ, какъ нынѣшнихъ во Валахіи, Молдавіи, Трансильваніи, и прочихъ оныхъ предѣлахъ обитающихъ Волоховъ; и что онъ не раздѣлялъ своихъ емѣ Волоховъ ѿ Італіанцевъ (Несторъ издан. Шлѣцерово стран. 24. 66. 112. и 119). Я не говорю что Несторъ точно истиннѣ писалъ, но что онъ ѿ иныхъ не говоритъ, какъ толко ѿ сихъ поздныхъ, обычныхъ, и емѣ познанныхъ Волохахъ; коихъ онъ ѿ Італіанцевъ не раздѣляетъ. Вся сія обширнымъ разсѣжденіемъ и снесеніемъ мѣсть потребныхъ и исторіи соокрестныхъ доказывать, било бы тоже, что и книгѣ ѿ сихъ писать; а семѣ я времени не имѣю. Укажу толко моего ѿ сихъ понятія аки черти, и естли они вамъ годятся, шработайте ихъ.

Несторъ говоря ѿ Нашествіи Волоховъ оныхъ насилствѣющихъ Словеномъ Дѣнайскимъ (Стр. 66. wolochom 60) ѿ кѣдѣ потомъ Словене егѣ по всѣми странами разпространилися, представляетъ себѣ время древнѣйшее, акибы ѿ разсѣянія уже перваго народовъ, по разхожденіи вавилонскомъ, мало по малѣ тамъ Волохи за Словени постѣпали, и аки прогоняли Словени удалялися ѿ своихъ имѣ столицъ при Дѣнаи; кое разѣмѣется изъ реченіи, далече послѣ сего мѣста стоящихъ, и сіе разсѣянніе заключающихъ:

(Стр. 84) и тако разидеся словенескъ языкъ. Несторомъ упомянутія Волохи, и Волохи нынѣшнія въ единыхъ и тѣхже предѣлахъ находятся.

Несторъ не говоритъ ни даже словомъ ѿ дрѣгихъ какихъ народахъ, кои бы Волохи называемы были и ѿ коихъ бы нынѣшни Волохи произишли. А како бы то смѣ ѿ толь множественномъ народѣ премолчать можно было, говорящемъ толь точно ѿ иныхъ разныхъ къ Словеномъ его не тако ѿносящихся народахъ; естли бы или дрѣгихъ каковыхъ Волоховъ онъ вѣдалъ, или вѣдалъ яко Волохи въ его времени живѣщии, не бы точно одинаго съ Волохами его корене и произхожденія были.

Ни нынѣ также историци не шбрѣтають иного каковаго народа сего имене; но дѣлають бѣдо бы нынѣшнии Волохи смѣса была ѿ Болгаръ и Угровъ или иныхъ, кое хоть бы и истинно было, обаче нѣсть сходно Несторъ, ибо Несторъ, не говоритъ ничесоже ѿ какихъ шбѣдъ Болгарахъ или Уграхъ или иныхъ ѿ сѣверовостока пришедшихъ народахъ ѿ коихъ бы Волохи его произишли. Но наче точно раздѣляетъ Угри бѣлія и чернія, Болгары, Печенѣзы и прочая. А Волохи своя точно ѿ юга происходятъ и единымъ именемъ со Італіанцами называя ихъ и не раздѣляя ихъ будъ то бы они тожде были дѣмать (Стр. 24. 112. и 119).

Во время Несторова нынѣшнии Волохи сѣществовали тамже, гдѣ и теперь, и какъ бы то смѣ можно было ничего не упомянуть ѿ раздѣленіи оныхъ Волоховъ ѿ коихъ говоритъ онъ ѿ сѣществующихъ естли бы онъ истинно иныхъ какихъ разумѣвалъ а не оныхъ кои во время его находилися. Мнѣ кажется то бы невозможно было.

Изъ сихъ убо причинъ что онъ вѣдалъ нынѣшнія Волохи, и говоря ѿ Волохахъ не упоминаетъ яко ѿ иныхъ бѣсѣда смѣ есть: что его Волохи и Волохи нынѣшнія въ единыхъ и тѣхже предѣлахъ находились, ѿ кѣдъ онъ своихъ Словеновъ приводитъ, при Дунаи; и что онъ оныхъ народовъ якоже Угровъ, Болгаровъ, и проч. ѿ коихъ познани историци нынѣшнихъ Волоховъ произвѣсти хотѣли точно ѿ своихъ смѣ Волоховъ раздѣляетъ, приводи ихъ по рядѣ всеобщно, дѣлаю я что истинно по всякомъ достовѣрію заключить можно, да Несторъ подъ именемъ своихъ

Волоховъ не иныхъ какъ нѣшнихъ Волоховъ разсмѣть хотѣлъ, и въ самомъ дѣлѣ разсмѣвалъ.

Естли сіе Несторово разсужденіе на истинѣ основано? То совсѣмъ иной вопросъ есть.

Сія довлѣють ѿ Волохахъ Несторовихъ.

Но Вамъ хотѣлось узнать мое рѣшительное мнѣніе и ѿ происхожденіи нынѣшнихъ Волоховъ. Се въ кратцѣ оное:

Вопросъ сей у историковъ еще совсѣмъ и по удовлетворенію ученыхъ людей нѣсть разрѣшенъ; но мнѣніями токмо и самимъ писателямъ ко увѣщанію ясномъ довлѣющими, ѿвѣтствованъ бывалъ, а сыце:

Добри, или лѣчше сказать средственныи, и хѣди историчи вси во обще, т. е. множество историковъ, производятъ нынѣшнихъ Волоховъ, ѿ колоніи римскихъ Траяномъ императоромъ въ Дакію поселенныхъ. Познато бо что Траянъ рим. императоръ побѣдивъ Декевала, въ Дакію обитателей лишешю изъ всея римскія держави (*ex toto orbe romano*) аки смѣсѣ людей (*colluviem populorum*) или разныхъ нарѣчій или разнаго состоянія преведъ колоніи населилъ, и обратилъ тѣю въ провинцію римскѣю и прочая.

Но славнымъ и изряднымъ историкомъ сіе Волоховъ ѿ Дакоримлянъ произведеніе совсѣмъ не годится; а за то, что Римляне по истеченіи негли мало болше ѿ 150 лѣтъ нарочноже Авреліанъ императоръ провинцію задѣнайскѣю Дакію — сумнясь ѿ возможности содержанія ея — вынявъ предварителнѣ ѿ оныхъ воиновъ и Римляни, устѣпилъ. Важни два римски историчи Вопискъ (*Vopiscus in Aurel. c. 39*) и Евтропій (*Eutropius IX. 9.*) сіе равными и тѣмже почти рѣчными свидѣтельствами. *Vopiscus: Provinciam trans Danubium Daciam, a Trajano constitutam, sublato exercitu et provincialibus reliquit. Eutrop. Provinciam Daciam . . . intermisit (Aurelianus) vastato omni Illyrico et Moesia, desperans eam posse retineri, abductosque Romanos ex urbibus et agris Daciae, in media Moesia collocavit.* Боящеся претиканія противъ сихъ и подобныхъ современныхъ историковъ повѣствованіи вси почти ѿличныи историчи нашихъ временъ производили Волоховъ не ѿ оныхъ римскихъ колоній, но ѿ смѣшенія разныхъ или ѿ сѣверовостока пропеходящихъ Угровъ и Болгаръ и прочая, или ѿ Ораковъ и иныхъ со Славянами смѣша-

нихъ народовъ, тако да новомъ нѣкоёмъ ѿ смѣшенія произшедшемъ порожденію придано бысть имя Волоховъ; ониже сами удержали себѣ имя римское, негли ѿ Римлянъ обитателей во оныхъ предѣлахъ изоставшес Рѣмѣнь, Рѣмѣнѣ; ибо и простѣйшіи Волохъ, вопрошенъ бѣдѣчи коего народъ (sic!) онъ есть, ѿвѣщаетъ прямо Рѣмѣнь. Вся мнѣнія подробнѣ приводить было бы излишно и за меня тягостно. Но довольно то, что она мнѣнія токмо и смѣнѣнія сѣтъ, въ тойже неизвѣстности вопросъ той полагающая въ коей и былъ. Нѣки обаче и ѿ ныхъ испытывая и сравняя языкъ Волоховъ съ прочими, ѿважидись противъ своихъ прежнихъ мнѣній, вѣровати, яко не вси Римляне ѿведени быша ѿ онѣдъ, но остати имѣла ихъ часть ѿ коихъ потомъ Волохи произишли. Тѣмъмакъ, по мѣстамъ сие дѣмаетъ; онъ же есть единъ ѿ важнѣйшихъ историковъ всея исторіи древняя сихъ предѣловъ.

Мос до сего времени ѿ происхожденіи Волоховъ частное мнѣніе есть сіе: Оны сѣтъ ѿ корене Римлянъ и колоніи оныхъ римскихъ, то силою своего собственнаго прозябенія, то ѿ смѣшенія прочихъ многихъ въ языкъ и нарѣчія ихъ совѣмъ преобращенныхъ народовъ, преумноженое порожденіе! подобное совѣмъ, кромѣ образования, нынѣшнымъ Італіанцемъ! Се причины мого (sic!) мнѣнія.

1-о. Нѣсть народа ѿ древнихъ въ предѣлахъ оныхъ обитающихъ народовъ, кон бы имя Волоховъ (т. е. или Волохи или Рѣмѣни) носилъ, и ѿ кого би прямо по доказателствѣ историческомъ или по сравненію языка Волохи произведени быти могли. Сіе всѣмъ извѣстно есть.

2-о. Вся доказательства историческая конми ѿ оныхъ народовъ производятся Волохи недостаточна сѣтъ по томъ, что всѣхъ оныхъ народовъ — кромѣ Славовъ и Мадяровъ — какъ на примѣръ Ораковъ, Даковъ, Бѣлгаровъ, различныхъ Угровъ, Кѣмаповъ, и прочая древній ихъ языкъ намъ всяческіи неизвѣстенъ есть. И сіе также всѣмъ извѣстно.

Угодиѣнне произвестися би могли Волохи ѿ римскихъ оныхъ колоніи, естли би а) со горепоманѣтыхъ римскихъ историковъ словами произведеніе таковое сложитися могло; б) и естли бы языкъ ихъ съ языкомъ оныхъ народовъ одинаго корене быти показался, кон народи безсмыслено ѿ

древнихъ Римлянъ съ различными народы смѣшанныхъ произишли. И такъ увидимъ можно ли семѣ такъ быть.

3-о. Свидѣтельство Вописка въ реченіяхъ оныхъ *sublato exercitu et provincialibus*, и Евтропія: *abductos Romanos ex urbis et agris Daciae* лучше и вѣроятнѣе тако разсмѣтиса можетъ, да речемъ яко Римляни войскъ свою, вся гарнизонн, и вся чиновники къ воинствѣ или иначе къ правленію принадлежація, и вся негли граждани римскія имѣніемъ и уваженіемъ ѿличающіися и ѿити могущія и хотящія, ѿ онѣхъ извели. Прочѹже простотѣ (*vulgus ignobile, colluvies*) онаго народа и тако всегда величаишее число поселителей составляющю тамъ изоставили; нежели да речемъ, яко они кромѣ чиновниковъ граждановъ и ѿличныхъ обитателей, и всю простотѣ множайшю по всюдѣ по горамъ онымъ и дѣбравамъ разпростертю, умноженню, и чрезъ время болше ѿ полтора столѣтія (ѿ 106 до 272 года время владѣнія онѣхънаго Римлянъ) онымъ предѣломъ, климатѣ, народомъ и обичаемъ привикшю и аки сооружденню простотѣ ѿ онѣхъ и хотящихъ и нехотящихъ извели. Сіе послѣднее во всякомъ преведеніи народовъ почти невозможно есть, особливоже въ краткости времени, кромѣ да бы принужденіе употреблено было, ѿ коемъ обаче ничего не знаемъ. Но наче догадать можемъ да простота сія, по примѣрѣ прочія во Італіи и во иныхъ римскихъ продѣлахъ нападающимъ на онія варваръ соединившіяся простоты изостати тамъ и нашедшимъ народомъ соединитися возхотѣла. Невозможно убо было, а можно да и не хотѣлося Римляномъ весь народъ коего Траянъ тамъ населилъ, из оныя обширнія провинціи извести, по превели чиновники и граждани и пѣкія негли колоніи коихъ поселили на десню странъ Дѣсна въ Мисію, прочее же великое и всяческіи множественное число народа простаго во своихъ селеніяхъ заостало.

И такъ, если въ сиевомъ разсмѣ оныхъ историковъ римскихъ рѣчи примемъ, якоже и разсмѣ есть примити ихъ, то не имѣемъ далше ясныхъ, историческихъ препятствіи, чрезъ коихъ бы нынѣшнія Волохи ѿ Дакоримлянъ произнести не могли. Но наче да ихъ ѿ оныхъ произведемъ слѣдующія еще имѣемъ доводы.

4-о. При вопросѣ семъ, коего корене или порекла народъ каковъй есть? вся ѿ испитаніи и ѿпредѣленіи языка онаго народа дѣлается имѣть. По моемъ положенію, любопытствъ и даже званію пенитывая языкъ нынѣшнихъ Волоховъ, хотя не по всеѣмъ стихіямъ граматическихъ правилъ, обаче съ долгомисленнымъ разсужденіемъ на коренная рѣченія и равенства генія его съ прочими языки, яко извѣстно сказать можемъ: что онъ ни съ Тѣрецкимъ ни съ Мадярскимъ ни съ коимъ нибѣдъ ѿ восточныхъ языковъ, равнѣже ни со всеѣхъ славенскихъ или нѣмецкихъ языковъ разными нарѣчіями сходенъ нарещися можетъ. Сходенъ обаче совсѣмъ есть а) опыхъ Волоховъ языкъ, коихъ Цинцарами или Куцоволохами называютъ Грецы, обитающихъ по частямъ въ Рѣмеліи и Македоніи или Албаніи, окола города Москополя, и нарѣчіемъ только разликъется ѿ сего своего аки приснаго и единоутробнаго емъ сихъ Волоховъ языка. Разликъется же и съ тѣмъ что сій Къцолохи (sic!) имѣютъ, приемленныхъ, реченіи греческихъ, оныже ѿ иныхъ народовъ реченія пріяша, ѿ коихъ долъ ширше. Въ прочемъ, си Волохи ѿ коихъ, нами бесѣда есть, такъ, и они порѣганіемъ, Къцоволохи называеми себе самихъ, не Волохами но Рѣмѣнями называютъ. б) Сходенъ, онъ, есть во всеѣхъ почти емъ собственныхъ, и ѿ инѣхъ непріемленныхъ, реченіяхъ, языкъ италіанскомъ во обще съ разными его нарѣчіями взираемомъ, такъ, да нарѣчіемъ сего — весма обаче пренебрежениемъ, нарещися можетъ. в) Кажется что онъ, сходнѣишии бы имѣлъ, быть ономъ италіанскомъ нарѣчію, кое говорятъ, часть Италіанцевъ, междѣ Тироломъ, и Италією къ западѣ ѿ Триента живѣщихъ, и себе также не Италіанцами но Рѣменъ, называющихъ. Но я не имѣлъ, слѣчая сихъ, діалектъ, подробнѣ испитать, а нѣкая только реченія обоимъ, сходная на примѣръ, Бисерека — церковь, — не рѣшаютъ, дѣла. При томъ, по корени языка взираеми они также Италіанцы сѣтъ, какъ, и прочи.

За точное сходства и равенства кореннаго Волоховъ и Италіенцевъ языка доказаніе нѣждно бы было, или на стоящіи словари обоихъ языковъ, позватися, или великое число реченіи въ кнѣгъ привести. Но у Волоховъ, до сего времени точного словаря не находится, а толикое число

реченіи здѣ приводить, коликое пѣждно бы было, за освѣдѣтельствованіе совершенное дѣла невозможно ми есть, тоже разѣмѣтсѣ и ѿ граматическомъ сношеніи единого и дрѣаго языка. Скажѣ только что мени увѣрило ко пріятію сего мѣнія: Повседневно ими слѣчай слѣшати бесѣдѣ Волоховѣ, изкѣснхѣ, да почти всякаго ихѣ, собственнаго (т. е. ѿ Славянѣ, или Мадяровѣ, неприемленаго) реченія или вѣ, латинскомѣ, или вѣ, коемѣ, нибѣдѣ, ѿ италіанскаго языка нарѣчіи, коренное обрѣтается. Многажди не самѣ, по и съ прочими оба языка вѣдѣщими испитѣюще реченія таковая собесѣдовахѣ, и всегда равнѣ увѣрихсѣ; и малое, весьма малое число реченіи обрѣтесѣ кое бы не ѿ ипѣдѣ приемлено по собственное ихѣ, было, а на коренѣ, италіанскаго или латинскаго языка привести не могло. Нарочноже слѣчисѣ ми слѣшати Волоха извѣстнаго нарѣчіемѣ, во Венгріи употребителнымѣ, бесѣдѣюща вѣ, присѣтствіи мѣжа во вѣхѣ, италіанскихѣ, нарѣчіихѣ, искѣснаго, Италіанца родомѣ, кои свѣкое бесѣды онія собственное Волоховѣ, реченіе кромѣ сѣмѣнія латинское или италіанское венеціанскаго, римскаго или инаго коего діалекта быти доказа.

Сія ѿ собственныхѣ, Волоховѣ, реченныхѣ.

Но Волохи имѣютѣ, премного странныхѣ, реченіи вѣ, языкѣ своемѣ, ѿ оныхѣ народовѣ, съ, коими они сѣмѣшани сѣтъ, или подѣ, коими живѣтъ, на примѣръ, во Валахѣи тѣрцкихѣ реченіи; и прочая, коя аки провинціализми взиратисѣ могѣтъ, и великаго вниманія вѣ, сѣмѣ, испитаніи не заслѣживаютѣ. Имѣютѣ, обаче странныхѣ, реченіи аки уже природныхѣ, своихѣ, мадырскихѣ, коихѣ, число великое есть. Но величайшее вѣхѣ, странныхѣ, у Волоховѣ, есть число славенскихѣ, реченіи вообще, или славеносербскихѣ, тако да безѣ, прекословія сказать можно, ѣко великая часть славенскаго народа вѣ, сѣмѣ народѣ погибла и во Волохи приливена есть. Ёособеноже вѣ, книгахѣ, церковныхѣ, и во всякомѣ, писаніи или разглаголствіи по церковномѣ, слогѣ водимомѣ, премного употребляется реченіи число славенскихѣ, церковныхѣ; ѣвнымѣ, доказательствомѣ, ѣко народѣ, сѣи чрезѣ, долгое время благоговѣніе хѣтіанское ѿ Славянѣ, уживалѣ, и ѣко книги его и все ученіе церковное волно со славенскаго преведено бытѣ; и естѣли бы по нѣкихѣ,

только церковныхъ книгъ молитвенныхъ, преводехъ ѿ происхожденіи Волоховъ, сѣдитися имѣло, то бы мнѣніе таковое весьма дивно произишло. На примѣръ, Слава ѿцъ и сынъ и сѣтому Дхъ превели они: Славъ Татълѣй ши фіюлѣй, ши Сфѣйтълѣй Дхъ; кое изговариваютъ они ако бы сице писано было: Славъе Татаѣлѣй, ши фіюлѣй, ши Сфаѣптълѣй дххъ. Но кромѣ церковныхъ книгъ нарочноже часослова и псалтиря, въ бесѣдованіи своемъ простомъ и волномъ не имѣютъ оны толь много странныхъ, но за тѣже мысли имѣютъ собственныхъ своихъ, речей, на примѣръ, въ мѣсто Дхъ, дѣша говорятъ Сѣфлѣтѣлѣ; инѣима т. е.: sufflatus = spiritus, anima. На примѣръ сѣфлѣтѣ мію! = дѣша моя! доре инѣима = болитъ ми сердце! и тако далше. Собственія же рѣчи въ каждомъ языцѣ и сами геніи нарѣчія онаго, не ѿ книгъ или ученія ѿ инѣдѣ приданнаго но ѿ простаго народа, или ижеже Платонъ греческіи философъ (въ Кратилѣ) говоритъ ѿ женъ и челядей въ домовныхъ притворахъ живѣщихъ и со инноплеменниками несмѣшающихся учить надобно. Такъ и Волоховъ реченія имѣ собственая не изъ книгъ ихъ церковныхъ токмо, но изъ простонарѣчія изискать надлежитъ. Ѣ тѣдѣ убо сѣдѣще ихъ, въ краѣцъ сказать можно да всѣхъ въ простонарѣчіи употребляемыхъ Волоховъ реченіи — (кромѣ книгъ и слога церковнаго и кромѣ провинціализмовъ) единѣ третью ихъ часть составляютъ странная реченія: ѿ коихъ обаче болше нежели двѣ части само славенскаго корене реченіи находится, а ѿ всѣхъ инныхъ болшая часть сѣтъ реченія мадарская или по разсмотреніи краевъ греческая. Прочая же ѿ смѣси инныхъ неизвѣстно коего корене народовъ происходящая есть! Вся прочая Волоховъ реченія, то есть двѣ прочія третины всѣхъ реченіи ихъ бѣдѣтъ собственая ихъ, коихъ всѣхъ кромѣ малѣшаго числа, въ латинскомъ или въ коемъ нибѣдѣ італіанскомъ нарѣчіи коренное обрѣтается. Сицевое ѿношеніе числа всѣхъ реченіи ихъ собственныхъ ко страннымъ и странныхъ междѣ собою, по точномъ испитаніи кажется мнѣ истиннѣишее быти, а не болшее. Но естли положимъ, иже половина только, или даже единая только третья часть всѣхъ Волоховъ реченіи, ихъ

собственная бѣдетъ — (кое всячески невѣроятно есть) — всяже прочая реченія странная быти речемъ, то и въ таковомъ слѣчаи, по еликѣ малая толко часть есть странныхъ оныхъ реченіиихже коренъ неизвѣстенъ есть, но болшее ихъ число есть самыхъ славенскихъ, прочесже самыхъ мадарскихъ или греческихъ, не инначе развѣ слѣдѹющимъ образомъ умствовать можемъ: или славенски нади (sic!) научиша реченія ѿ колоніи римскихъ и преобратиса въ языкъ и природѣ воложскѹю, или римскія колоніи научиша славенская реченія ѿ Славянъ, содержавше прочію часть своихъ и тако изиде прозябеніе, прозябенію ѿ смѣшенія Римлянъ и прочихъ чѣжихъ пародовъ во Італіи произшедшемъ подобное. Кромѣ сихъ двѣхъ слѣчаевъ инный положитися не можетъ.

Но мнѣ кажется неможно или по крайнѣй мѣрѣ не толь вѣроятно быти, да бы народъ славенскаго корене и поколѣнія, толь скоро за время владѣнія Римлянъ, нѣчто болшее ѿ полвтора столѣтія, толь силно погѣбленъ и превращенъ быти могъ. Какъ можно, и всячески вѣроятно быти видится да народъ поколѣнія римскаго ѿ колоніи оныхъ ондѣ заоставшии за время предолгое тисящъ и нѣколико сотъ лѣтъ, смѣшався съ прочими народами чѣжихъ реченіи величаишее число пріяти могъ. Сіе превеликое временъ различіе равнѣже и примѣръ ѿ италіанскихъ народовъ привестися могущіи послѣднемъ мнѣнію придаютъ важнѣишее доказательство, и тако оба сія народа подтверждаютъ оное ѿ мѣдрыхъ историковъ сотворенное наблюденіе: да нападатели и побѣдители преливаются въ языкъ побѣжденныхъ; вси оны народы (кромѣ славенскихъ) послѣдѹющѣ времени нападающіи на колоніи оныя Дакоримскія и на Слави, аки побѣдители сихъ колоніи и аки въ сихъ погѣблени взиратися могъ. Гдѣ есть нѣкъ языкъ различныхъ Угровъ гдѣ Къмановъ? или Готовъ во оныхъ предѣлахъ?

Превеликое у Волоховъ славенскихъ реченіи число, негли ѿ тѣхъ произишло что римскаго поколѣнія колонисти, аки побѣдители преобращатися начали въ первобытныя ондѣ славенскія обитатели. Но по времени нашедшимъ иннымъ побѣдителямъ на самія Римляни; сихъ побѣжденныхъ ѿдолѣвать языкъ. Семѣ обаче бѣди какъ хочется.

Еже касается числа странныхъ и собственныхъ у Волоховъ реченіи, толь великое число странныхъ а умаленое собственныхъ — какое прежде представить восхотѣхомъ принимать намъ въ самомъ дѣлѣ не надобно.

Сіе токмо поощающе излиха мнѣніямъ инныхъ, сказано ѿ мене быти, а въ самомъ дѣлѣ оно такъ находится какъ я и горѣ сказахъ то есть: едина токмо третина реченіи у Волоховъ яко извѣстно странныхъ пріятися можетъ; ѿ коихъ часть величайшая извѣстно есть славенскаго, дрѹгая такоже великая мадырскаго или по различію провинціи греческаго или тѹрецкаго, а малѣйшая часть ѿ ныхъ совѣмъ неизвѣстнаго корене. Дрѹгія же двѣ третины Волоховъ реченіи, извѣстно ихъ собствєнія сѹтъ; коихъ всѣхъ почти кореное или въ латинскомъ или въ различныхъ нарѣчіяхъ італіанскаго языка обрѣтается. Сіе доказательство видится достаточно быти, яко оба сія народа ѿ единого и тогожде корене изидоша. (Г) котораго мнѣнія истинѣ за то негли ученые людие сѣмняхся, что до селѣ не бысть ниже нѣтъ находится достаточнаго у Волоховъ словаря, по коему бы нарѣчіе ихъ различное, съ различными італіанскаго языка нарѣчіями достовѣрно снесено быти могло. И прежде нежели сіе совершится произведеніе Волоховъ всегда пребѣдетъ недостаточно. Разсѣжденіе мое и сравненіе обоихъ языковъ частное, обаче прилѣжное и безпристрастное, мнѣ достаточно видѣлося быти ко пріятію сего мнѣнія.

Ибо двинѹтимъ бывшимъ сѣмнѣніямъ ѿ мѣсть историковъ современныхъ произведенію Волоховъ ѿ Дакоримлянъ препони творящихъ, прочія историческія доводы за такое произведеніе всякое придають достовѣріе. А къ сичєвимъ разсѣжденіямъ аки нѣкое малое, хотя во очесѣхъ критиковъ неважное, дополненіе, можетъ придатися равенство Італіанцевъ и Волоховъ въ нравахъ, склоненіяхъ, обычаяхъ и прочая, кое, я дѣмаю. яко достаточно примѣтихъ и за то ѿ селѣ ѿ таковыхъ.

5-о. Я представляю себѣ ѿ корени обоихъ народовъ, да ѿ единнаго приквасія съ различными ідіоматами въ двѣхъ различныхъ краяхъ слѣшанаго, сильнымъ своимъ дѣиствіємъ, почти равнія природы изиде масса. Но въ единомъ краи непрерывнымъ сѣдбы счастіємъ поспѣшествєма

до височайшаго wobразованія доспѣ, въ дрѹгомъ же пре-
небрежена счастьемъ wста совсѣмъ безобразна; подавая
премногія знаки тояже природы, наклоненіи, пожеланіи,
обычаевъ, и прочихъ племяницы своея естественныхъ свой-
ствъ. Вотъ нѣкія мною примѣчанія:

Но прежде сказать надобно что при испытаніи и срав-
неніи свойства единаго и дрѹгаго народа всегда разѹмѣ-
вается слово быти, не ѿ классахъ изображенныхъ, истинны-
ми чиноначинаніями, аки заклепами нѣкоими ѿхраненныхъ,
ѿ простоты и народа свойствъ общими боримаго превозви-
шенныхъ, но ѿ классы народа во обще множественное число
составляющей и ѿ простотѣ природными толко свойствъ
пороковъ и добродѣтелей водимой. И тако ѿ сихъ.

а) Природнія склоности Волоховъ и Италіанцевъ во
многихъ тако равный сѣтъ да при сравненіи прочихъ на-
родовъ подобное не находится. На примѣръ Волохи вели-
чайшее имѣтъ наклоненіе ко пѣнію и стихотворствѣ какъ
и Италіанцы. Но здѣ не разѹмѣется бѣдѣ бы они своихъ
скалдовъ или бардовъ имѣли кое ко хѣдожествѣ паче и
чинѣ нежели ко природы принадлежить; но во обще имѣ-
етъ народъ сеи въ самой простотѣ изряднѣишихъ глѣ-
совъ великое число кромѣ сравненія съ прочими. Н. п.
междѣ младими клириками равнаго числа Сербовъ и Воло-
ховъ на единаго доброгласнаго Сербина бѣдѣтъ и два и
три доброгласна Волоха, аки бы во органахъ народа сего
ѿличіе таковое находилось.

б) Оба народа равнѣю и величайшѣю силѣ плодородія
и преумноженія своего имѣтъ, хотя у обоихъ множайшая
политическая пренятствія къ томѣ находятся. Ѡ Италіан-
цахъ извѣстно есть онымъ, кои ѿ сихъ съ долгомисліемъ
разсѣждали. Ѡ Волохахъ же безсѣмненія увѣрить можемъ.
По коемъ поспѣшествѣетъ и то что онъ, по всюдѣ почти
простота, своимъ емѣ толко изыкомъ говорить, а прочихъ
— развѣ бы принѣжденъ былъ — ѿметаеть; и тако прочи
смѣшани съ нимъ народы Сербы, Венгры или Нѣмцы при-
нѣждени бывають изыкъ ихъ говорить, а тако прелагаются
въ нарѣчіе Волоховъ, ѿ коихъ стотинами имѣемъ извѣ-
стныхъ доказателствъ, говоритже и Швартнеръ въ стати-
стикѣ ѿ Венгрии (Martin Schwartner Statistik von Ungern)

ѡ сеи Волоховъ противъ прочихъ сосѣдовъ своихъ преодолѣнія себе умножающаго силѣ.

в) Оба народа на всякіи пороки, да со хитростію и наглостію сотворится, готова, а по совершеніи того, еле что утрашена сѣща на раскаяніе, и подлое, и аки безчестное самаго себе низверженіе и покореніе такожь готова. Јозеф Бонапарте посоль французкія республики въ Римѣ при возбѣнгованіи нѣкоемъ Римлянъ противъ Французовъ, пишетъ ко пославшимъ его ѡ Италианцахъ: Народъ недостойный, дѣрный, на всякое возмѣщеніе и злодѣйство скоръ, а по совершеніи того презрительнымъ образомъ падаетъ и сапоги обимаеъ у меня, прося опрощенія. Подобнѣйшая семѣ дѣйствія и ѡ Волохахъ разными слѣчаями доказать можно.

г) Притворность, ласкателство, непостоянство, памятозлobie, ѡмщеніе, ѡ прочія подобія ума пороки, и всякое сіе съ величайшимъ при слѣчаяхъ вираженіемъ, обоимъ народамъ простимъ аки природно естъ.

д) Нѣкое гнѣшеніе военнаго чина, обоимъ народомъ такожь свойствено естъ; кое равнѣ при карактерѣ непостоянства и хитрости, и при жаркомъ своелюбіи, ѡ опасности смерти природнымъ образомъ происходитъ.

е) Жени у обоихъ народовъ брака вѣрности рѣдко, а на противъ дочерей своихъ дѣвство прилѣжно сохраняютъ. Ѣ Италианцахъ извѣстно, ѡ Волохахъже сказать можно, да на 1. или 2. слѣчая раздоровъ и несогласіи брачныхъ ѡ инныхъ народовъ н. пр. Сербовъ и прочихъ — ѡ Волоховъ слѣчаевъ 3—4—5 въ тоеже время при сѣдилищи ѡбрѣтется, а вси почти ѡ брачнія невѣрности.

ж) У оба народа, нарочноже у простоти, единная почти и таяже естъ общая пища ѡ мѣки кѣкѣрѣзныя вареное ѣстіе, у Италианцевъ полента, у Волоховъже малай зовомое. Имя италианское полента происходитъ видится ѡ латинскаго *puls* = *pultis*, и ѡ сюдѣ развращенное *pulte* или *polte* = полента, славенскіи каша, по болшей части ѡ прои ситныя, или просо = *millium* кѣванное ѣстіе. Имя Волоховъ малай естъ такоже ѡ прои ситныя, *millium* кое у Волоховъ называется или мѣй или право малай манѣнцель = прои ситная. Простота Волоховъ толь вообще уживаеъ сей родъ пици какъ въ нѣкихъ пре-

дѣлехъ нѣмецкій иростый народъ ястіе картофеля употребляетъ; и естли простой Волохъ имѣетъ свой емъ малай то онъ ѿ пшеничномъ хлѣбѣ и не печется. Извѣстно же что и у італіанскія простоты сей родъ ястія есть общій и почти единый. И дивно есть, по истинѣ, какъ можно было безъ принужденія и безъ знаковъ повѣстей историческихъ, единѣю и тѣю же пищѣ у обоихъ междѣ собою ѿдаленныхъ народовъ толь множественно, за весь народъ во обще вовести? и како паки прою сытнѣ millium ѿ коего puls — polte etc. принесенъ косяѣе изъ Америки кѣкѣ рѣзѣ (fagorum vel triticum turcicum) у обоихъ народовъ равнѣ замѣниша?

2) Въ многихъ предѣлахъ Трансилваніи и порѣбужныя въ Венгріи Волохи, хотя и въ хладномъ климатѣ пребивающіи не имѣютъ въ домахъ своихъ пещей но нѣки родъ каминовъ какъ и у Італіанцевъ, при коихъ оны варить свой малай и греется (сіе сказа ми г. Ейкпѣ Арадскіи яко во всей его епархіи у Волоховъ обычно есть).

3) Во военныхъ походахъ въ Італію сего времени, солдати Сербы ближне ко Волохомъ живущіи и ихъ бесѣдѣ и обичаи познавающіи, увидѣвши Італіанцевъ, ихъ бесѣдѣ, нравы и нѣкіи обичаи, на примѣръ полентѣ и клобѣкъ, каковъ ѿ другихъ народовъ толко въ ношней ложницѣ употребляется (die weisse Schlafhaube) кои обаче и простота ихъ и пѣблично, и нѣкогда лакай за каретою стоящіи на главѣ имѣютъ, абіе почти вопіютъ: ово сѣ брате наши Власи! истыи наши Власи! и прочими симъ подобными изреченіями уподобляютъ Італіанцевъ и Волоховъ. Клобѣкъ Волоховъ (всегда разѣмѣтается простота) есть ѿ кожи овчія или ягнятія самымъ имъ скроенъ, но крой его сіетъ (sic!) figura conica есть подобнѣшій шлафъ капи, т. е. ономъ Італіанцевъ простыхъ клобѣкъ.

Я бы могъ еще и иныхъ обичаевъ и подобно междѣ сими двѣми народами привести, но поеликѣ сицевая великомъ премѣненію подлежатъ, и нѣкогда ѿ народовъ по слѣчаю приемлема и ѿметаема бывають, а за то ѿ историковъ не уважаются, то сіа толко по избыткѣ, ко нѣкоему приспоможенію иныхъ горѣ приведенныхъ доводовъ слѣжити могѣтъ; пренебрегаю прочая.

Таковомъ же запинанію и недостаткѣ подлежитъ у Историковъ и оныи доводъ ѿ имени Волоховъ — что они себе Рѣмѣнъ т. е. Римлянинъ называютъ — приводимый. Имя же Волохъ — Волоси — Волохи кажется единого быти корене съ нѣмецкимъ Wölſche; ѿ коихъ естли бы догадать позволѣно было, то бы я ихъ ѿ древняго во Италіи Волсковъ (Volsci. populi) имени обычаемъ ѿ ближайшихъ ко удаленію проразпространененаго (sic!) быти подозрѣвалъ. Но кто въ сихъ вбръѣтетъ истинѣ? Кажется что нѣки народы сѣверный всѣхъ ѿ сѣверныя Скитіи, къ Ісгѣ и ко Африкѣ пристоящихъ народовъ Волохами или Влахами називали, негли бо Снорро Стѣрлисонъ свой Laland сице разсмѣвалъ. Но бѣди семъ како емъ драго; сіе истинно есть, да имя Влахъ сіестъ Волохъ, ѿ самихъ славенскихъ народовъ въ Кроациіи и Славоніи живѣщихъ и римокатоличкаго закона сѣщихъ, своимъ ихъ единомызичникомъ Славонцемъ и Сербомъ восточнаго нашего благочестія сѣщимъ съ презрѣніемъ придается. Также и Тѣрци въ Боснѣ и Сербіи всякаго Хрѣтіанина Босанца и Сербина съ презрѣніемъ Вла — Влахъ называютъ. Ѣ кѣдъ сіе произишло, я не знаю ни даже догадывать.

При самомъ заключеніи сего моего писанія полѣчихъ печатаное въ Бѣдимѣ ѿбъявленіе ради издаваемаго словаря на воложкомъ — латинскомъ — нѣмецкомъ и мадярскомъ языкахъ. Я прилагаю тое Вамъ такъ какъ оно мнѣ въ рѣки дошло. Ауктора познаю; онъ есть благочестіемъ Уніятъ, чиномъ іеромонахъ, родомъ Волохъ, отечествомъ Транзілванецъ. Въ языцѣ его родномъ воложкомъ, латинскомъ и мадярскомъ кажется онъ довольно изкѣсенъ; въ нѣмецкомъ не тако, а въ славенскомъ никакоже. Первый листъ дікціонаря сего при обявленіи семъ за образецъ приложенный, имѣетъ реченіи 25 и ѿ тѣхъ какъ сами увидѣть можете 1 есть мадярскаго, а 2 толко славенскаго, всяже прочія латинскаго или італіанскаго корене сѣтъ. Но по семъ единомъ и первомъ листѣ невозможно есть рѣшительное заключить мнѣніе. Я читалъ болше какъ тысяцѣ реченіи Тѣмнаномъ собранныхъ, но и на тія не ѿлагаюся такъ какъ на собственное искѣство, ѿ коемъ естли дікціонарь сей изидеть уповаю что увѣритися бѣдемъ.

И такъ довлѣтъ уже ѿ произведеніи Волоховъ нынѣшнихъ.

Если Вамъ угодно бѣдетъ обширное, а стальное, и противъположеніямъ критиковъ ѡдолѣвающее извѣстіе ѿ нынѣшнихъ Волохахъ приобрѣсти, то надобно вамъ есть болшихъ трансилванскихъ и венгерскихъ историковъ книги имѣти. на примѣръ: *Georg. Pray Annales et Diss. Avarum et Hungarorum etc. Stephani Katona. Historia critica Hungariae. Fasching Nova et Vetus Dacia. Carol. Eder* различная писанія, и прочихъ. Но вси сіи аки гордимъ окомъ, и неситимъ, сердцемъ взирали на Волохи. Нѣждни обаче сѣтъ, за обширное ученіе историческое и критическая прохожденія ѿ Волохахъ, по слѣчаю вныхъ, находящаяся.

Лѣчше ѿ сихъ, и паче всѣхъ, разсѣждалъ, ѿ Волохахъ, князь Димитрій Кантемиръ, въ *Historisch-geographisch- und politische Beschreibung der Moldau, Frankfurt und Leipzig 1771. 8°*. Тоже разсѣждали изрядно по слѣчаю въ разныхъ писаніяхъ, ѿ томъ же народѣ ученый Нѣмцы Шлѣцеръ и Гатерперъ; а нарочно Thunmann (Johann) *Über Geschichte und Sprache der Albanier und der Wlachen* въ *Untersuchungen über die Geschichte der östlichen europäischen Völker, Leipzig 1774. 8°*. Тоже Sulzer (Franz Joseph) *Geschichte des transalpinischen Daciens d. i. der Walacheu Moldau und Bessarabiens* Wien 1781. 8°. и новѣишій Engl (Christ.) *Geschichte der Moldau und Walacheu, Halle 1805. 4°*. Всѣхъ, сихъ, послалъ, бы я вамъ, но въ ѡдаленіи моемъ ѿ книгопродавцевъ, не имѣю слѣчая собрать тѣхъ. Оный найлѣчше въ Галѣ и въ Леипцигѣ собрани быти могѣтъ. И если вы толко нѣкихъ, на примѣръ, Кантемира, Тѣнмана, Сѣлцера и Енгла прискорбите вамъ, то безсѣмнено уразѣмѣти бѣдете, что Волохи не такъ, неизвѣстны въ ученюмъ свѣтѣ какъ, ви въ писаніи вашемъ, дѣмаете. Можно вамъ, бѣдетъ, ѿ тѣдѣ и ѿ ѿбширности того народа — (кои нѣѣ Валахію, Молдавію, Трансильванію, часть Баната Темишварскаго и часть порѣбжежныхъ, сими провинціями комітатовъ, мадарскихъ, болшею частію занимаетъ) — и ѿ литературѣ того достаточное свѣдѣніе полѣчити. Правда что вы противная, въ писателехъ, тѣхъ, междѣсобю и моемъ, мнѣнія ѿбрѣтете. Но тое самое по-

дастъ вамъ поводъ глѣбшемъ ѿ таковыхъ предметахъ разсѣжденію. Я еще нѣчто, и въ краѣ толко, ѿ учености Волоховъ напишѣ вамъ. Т. е. Волохи имѣютъ писмена славенская, наша, общая, и до сего доба толко церковная. Писмя ерь малое — ѣ у ихъ такъ непотребно какъ у Славяновъ ерь великое — ѣ. Но писмя ѣ ерь великое употребляютъ. Волохи какъ полѣгласнѣю споенѣю ѿ а и е, и аки въ половинѣ токмо изговориаемѣю, а въ половинѣ ѿдыхаемѣю н. п. въ горнемъ примѣрѣ татѣлѣй отецъ, изговоривается какъ татаѣлѣй. Они такожѣ употребляютъ и писмя славенское Іѣсѣ ж, почти подобно какъ гласнѣю нѣмецкѣю ѳ или ѳ. Но имѣютъ такожѣ и собственныхъ языкъ своимъ нѣждныхъ писменъ двѣхъ. На примѣръ писмя енѣ ѿ, изговориваемо бѣдто бы писано было ѣн. Тоже писмя дѣа ѣ, изговориваемо не какъ ѣ или ѣ, но какъ д и ѣ споеное. Нѣки ѿ Волоховъ Трансилванскихъ уніатовъ хотѣли латинская писмена въ мѣсто славенскихъ ввести, но доселѣ трѣдъ ихъ былъ сѣтенъ.

Волохи имѣютъ на своемъ языкѣ церковныхъ, обычныхъ старихъ книгъ почти толико колико и Сербѣ, н. п. Бѣкваръ, Часословъ, Ѵалтиръ, Требникъ, Слѣжебникъ, Октоихъ, Миней, Апостолъ, Евангеліе, Библию и прочая, и за то ѿ сихъ далше писать не хоцѣ. Читайте въ горѣ помянѣтихъ писателяхъ, и бѣдите съ Бѣгомъ.